Osmanlı Salnamelerinde HARPUT (1869 – 1908) Süleyman YAPICI

Osmanlı Salnamelerinde

HARPUT

(1869 – 1908)

Süleyman YAPICI

OSMANLI SALNAMELERİNDE HARPUT (1869 – 1908)

SÜLEYMAN YAPICI

1961 yılında Palu'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Palu'da tamamladı. 1979 yılında Elazığ İmam Hatip Lisesi'nden, 1983 yılında Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Askerlik dönüşü 1986 ile 1997 yılları arasında Gaziantep, Nizip, Sivrice ve Elazığ'da değişik okullarda öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulundu.

1997 yılında Elazığ Belediyesi'nde ilk defa kurulan Eğitim - Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü görevine naklen atandı. Bu tarihten itibaren kültürel mirasın yaşatılması amacıyla Belediye bünyesinde Mehter Takımı, Harput Musiki Korosu, Halkoyunları Ekibi, Türk Tasavvuf Korosu ile Tiyatro birimlerinin kurulmasını gerçekleştirdi. Kültürel hayatın canlanmasını temin amacıyla gönüllü kuruluşlarla ortaklaşa olarak düzenlenen "*Ramazan Kültür ve Sanat Etkinlikleri*" gibi birçok etkinliklerin başlatılmasını sağladı.

İlimizde faaliyet gösteren birçok dernek ve vakfın yönetim kurullarında bulundu. Kültür ve Turizm Bakanlığı görevlendirilmesiyle 2005 ve 2006 yıllarında "*Yukarı Fırat Havzası Arkeolojik Yüzey Araştırması*" ekip üyeliğinde görev aldı.

Doğup büyüdüğü Palu üzerinde kurulan medeniyetler, kültürler ve siyasi yönetimler hakkında yıllarca araştırma ve incelemelerde bulundu ve bilimsel makaleleri yayınlandı. "*Murat Havzası*" adlı bi-limsel derginin genel yayın yönetmenliğini yapmakta olan yazarın ulusal, yerel gazete ve dergilerde çeşitli makaleleri yayınlandı.

2004 yılında "*Palu, Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*" adlı eseri yayınlandı. Halen Elazığ Belediyesi'nde Şube Müdürü olarak görevini yürütmekte olan yazarın değişik alanlarda baskıya hazır bazı çalışmaları da bulunmaktadır.

Süleyman Yapıcı

OSMANLI SALNAMELERİNDE

HARPUT

(1869 – 1908)

Süleyman YAPICI

ELAZIĞ - 2009

Süleyman Yapıcı

Elazığ Valiliği
ELESKAV Yayınları
No : 26

İSBN
978-605-89191-0-5

Kapak
Süleyman Yapıcı

Dizgi ve Mizampaj
Süleyman Yapıcı

Kapak Resmi
Gertrude Bell Arşivi

Baskı
Örnek Matbaası

Elazığ 2009

Süleyman Yapıcı

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7
Önsöz 9

I. Bölüm
Harput Adı, Tarihi, Coğrafi Konumu, İdari Yapı ve Tarihi Eserleri

Harput İsminin Kaynağı 15
Harput Tarihi 19
Coğrafi Konumu 25
İdari Yapı 27
Vali ve Mutasarrıflar 29
Tarihi Eserleri (Asar-ı Atika) 33
1. Harput Kalesi 33
2. Buzluk 36

II. Bölüm
Nüfus Ve Yerleşim

Nüfus 41
1. Müslüman Nüfus 41
2. Gayrimüslim Nüfus 42
3. Harput'un Nüfusu 43
Mahalleler 49
1. Müslüman Mahalleleri 49
2. Gayrimüslim Mahalleleri 50
Hüseynik ve Saray 51
Harput'ta Bulunan Çeşitli Mülkler 53

Süleyman Yapıcı

III. Bölüm
Dini, Sosyal ve Eğitim Binaları

Cami ve Mescidler 59
Medreseler 61
Kütüphaneler 65
Tekke ve Zaviyeler 67
Evliya-i Kiram 69
Kiliseler 71
Han ve Hamamlar 73
Çeşme ve Pınarlar 75
Mektep ve Okullar 77

IV. Bölüm
Ziraat, Ticaret ve Üretim

Bahçeler ve Yetişen Meyveler 85
Harput Ovası ve Ürünleri 89
Ticaret ve Üretim 93

V. Bölüm
Resmi Daireler ve Memurlar,
Askeri ve Sivil Şahıslar

Resmi Daireler ve Memurlar 99
Dördüncü Ordu-yu Hümayun Subayları 107
İlmiye, Mülkiye ve Askeri Rütbelerde
Olan Harputlular 115
Son Söz 119
Kaynaklar 121
Salnameler 127

Süleyman Yapıcı

Sunuş

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesinden sonra zaman içinde yapıp ettiklerini kayıt altına almaya başlaması, onun medeniyet tarihindeki en önemli sıçrama noktalarından biridir.

Şimdiye kadar kurulan büyük medeniyetlerin "*yazı*" ile irtibatlandırılması boşuna değildir. Bütün büyük medeniyetlerde ve imparatorluklarda devlet ve toplumla ilgili işler yazılı belgelerle kayıt altına alınmıştır.

Tarihin yazılı kaynaklarını oluşturan büyük ve uzun ömürlü imparatorluklardan biri de Osmanlı İmparatorluğudur. Üç kıta üzerinde; Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a kadar hala bu geçmiş medeniyetimizin müşahhas izleri bulunmaktadır.

Osmanlı imparatorluğunu büyük bir imparatorluk ve medeniyet yapan özelliklerinden ilki; idari teşkilatının mükemmelliği, çağını aşan bir devlet anlayışına sahip olması, çok çeşitli kültürleri, ırkları, din ve mezhepleri bir çatı altında huzur ve sükûn içerisinde yaşatmasıdır.

İkinci önemli özelliği ise; siyasi idareden iktisada, sosyal hayattan hukuka, edebiyattan güzel sanatlara kadar her şeyin belli bir uyum içinde yürütülmesi ve kayıt altına alınarak arşivlenmesidir.

İşte bunlardan biri de salnamelerdir. Salnameler, bu bağlamda hazırlanmış önemli tarihi yazılı belgelerdir. Bir yıl içinde bir coğrafi veya idari bir bölgenin ya da bir şehrin

Süleyman Yapıcı

gelişmeleri, olayları ve genel dökümünü tespit etmek için hazırlanan eserlerdir.

Hazırlanan bu salnameler, yetkili organlar ve şahıslar tarafından tetkik edilir, eldeki maddi ve sosyal veriler ışığında bir sonraki sene için gerekli tedbirler alınırdı.

Bundan dolayı Osmanlı salnameleri kendi alanında son derece önemli, zengin ve açıklayıcı bilgilere sahip bir tarihi hazine hükmündedir.

Geçmişle ilgili sağlıklı bir bilgiye ve doğru bir fikre sahip olabilmek için bu kayıtların gün yüzüne çıkarılması, araştırmacıların ve bilim adamlarının istifadesine sunulması gerekir. Çünkü tarihte olduğu gibi devlet idaresinde de bir süreklilik vardır.

Geçmişte çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan, 1900'lü yıllara kadar tarih, kültür, sanat, edebiyat ve ticarette önemli bir merkez olan Harput'un son ihtişamlı günlerini bulacaksınız bu eserde.

Geçmişe sahip çıkarak bugüne ve geleceğe ışık tutmak amacıyla diğer kültürel faaliyetlerimiz ve yayınlarımız yanında "*Osmanlı Salnamelerinde Harput*" u yayınlamakla önemli ve faydalı bir hizmet yaptığımıza inanıyoruz.

Muammer EROL
Elazığ Valisi

Süleyman Yapıcı

Önsöz

Salname, bir sene zarfında meydana gelen olayları, gelişmeleri tespit etmek için hazırlanan eserlere verilen addır. Salname kelimesi, Farsça "*yıl*" anlamındaki "*sâl*" kelimesi ile "*mektup, kitap*" anlamına gelen "*name*" kelimelerinden terkip edilmiş olup, Türkçe karşılığı "*yıllık*" tır. Salnameler, devlet tarafından resmî olarak yayınlandığı gibi, özel kuruluşlarca da neşredilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî salname, 1847 yılında Sadrazam Reşid Paşa tarafından hazırlattırıldı. Söz konusu salname, Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın müşterek çalışmaları ile neşredildi. Birkaç yıl sonra bu iş için Meclis-i Maarif Başkâtibi Behçet Efendi ile Meclis azalarından Rüştü Bey görevlendirildi. Daha sonra bu görev bir irade-i seniyye ile Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi Heyeti'ne, 1888 yılından itibaren de Memurîn-i Mülkiye Komisyonu'na bağlı Sicill-i Ahvâl İdaresi'ne havale edildi ve resmî salnameler, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu idare tarafından hazırlandı. Vilayetler için hazırlanan salnamelerin ilki, 1283 (1866/1867) tarihinde Trabzon'da neşredildi. Ancak Şemseddin Sami'nin Kamusu'l-A'lâm 'da verdiği bilgiye göre, daha önce Halep Vilayeti Mektupçusu İbrahim Halet Bey, Fihrist-i Vilayeti-i Haleb adı ile ilk salnameyi tertip etmiş ve içindeki istatistikî ve iktisadî bilgilerden dolayı Babıâli'nin dikkatini çekmesi üzerine bütün vilayetlere bu salnameden birer nüsha gönderilerek, aynı tarzda salnameler tertip edilmesi

Gülyüz Yapıcı

emredilmiştir.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda idarî, askerî ve iktisadî açıdan büyük bir çöküntünün içerisinde bulunmaktaydı. Çöküşün önüne geçmenin yollarını arayan devlet ricali, devleti dış tehditlere karşı savunmak için yoğun önlemler alırken, ülkeyi imar etmek ve sefalet içerisinde bulunan halkın ekonomik refah seviyesini yükseltmek için projeler hazırlayarak, bunları gerçekleştirmek konusunda da yoğun çalışmalar başlattılar.

Bu çerçevede, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklarda bulunan zenginlik ve imkânları tespit etmek için bütün vilayetlerde çalışmalar başlatıldı. Vilayet dâhilinde bulunan tabiî kaynaklar, ziraat, hayvancılık, üretim, nüfus, hizmet birimlerinin durumu, okullar, hastaneler, yollar, ormanlar vb. hiçbir konu ihmal edilmeden tespit edilen bilgiler yayınlanan vilayet salnamelerinde bir araya getirildi.

Vilayet salnameleri her yıl yeniden yayınlanarak, ait olduğu vilayette bir sene zarfında meydana gelen gelişme ve değişikliklerin izlenmesi mümkün hale geldi. Bu şekilde Yemen'den Kafkas'lara, Kafkas'lardan Balkanlar'a kadar ülkenin içinde bulunduğu durum bütün ayrıntılarıyla tespit edildi.

Hazırlanan bu salnamelerde;

Takvim, kronoloji (Hz. Âdem'den yayınlandığı tarihe kadar); Osmanlı padişahlarının kısa biyografileri; devlet görevlilerinin lakapları; valiler, il meclisi üyeleri, devlet daireleri ve bu dairelerin yöneticileri, belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri; vilayete bağlı kaza ve nahiyeler ile bu kaza ve nahiyelerde bulunan askerî ve mülkî erkân; vilayette bulunan ordu birliklerinin durumu; arkeolojik kalıntılar ve tarihî eserler, türbeler ve bunların durumları hakkında genel bilgiler; resmî daire, okul, mescid, evliya kabirleri, tekke, kilise,

Siyasi Kitabevi

köprü, kahve vb. yerlerin sayıları (çizelgeler halinde); vilayetin tarihî ve coğrafî konumu; akarsular, göller, madenler, maden suları, ormanlar, genel gelirler ve giderler, ticaret, dokumacılık, hayvancılık, ziraî durum bağ ve bahçeler; devlet dairelerinin bütçeleri, gelir ve giderleri, genel nüfus: Müslüman, gayri müslim (vilayet merkezi, bütün kazalar ve köyler) gibi çok teferruatlı bilgiler aktarılmıştır.[1]

Ma'muratü'l-Aziz vilayeti, sancak olarak Diyarbekir vilayetine bağlı olduğu dönemlerde Harput ve Ma'muratü'l-Aziz ile ilgili bilgiler Diyarbekir Salnameleri içinde gösterilmiştir.

Daha sonraları müstakil vilayet olan Ma'muratü'l-Aziz, kendisine bağlı bulunan Malatya ve Dersim sancaklarını da içine alan bilgilerle Ma'muratü'l-Aziz salnameleri yayınlanmıştır.

1268–1325 (1869–1908) tarihleri arasında yayınlanan bu salnamelerin aslına sadık kalarak, Harput ile ilgili tüm bilgiler sadeleştirilip bir araya getirildi.

Harput'la ilgili yapılan çalışmalar arasında müstakil olarak şu ana kadar Osmanlı Salnameleri ele alınıp incelenmemiştir.

İshak Sunguroğlu'nun "*Harput Yolları*" ile Nurettin Ardıçoğlu'nun "*Harput Tarihi*" eserlerinin dışında son dönemlerde Harput ile ilgili çalışmaları arasında;

Özellikle Mehmet Ali Ünal tarafından yazılan "*16. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*" adlı eserinde Harput, 1518–1566 yılları arasındaki dönem ele alınarak incelenmiştir.

Yine Ahmet Aksın tarafından yazılan "*19. Yüzyılda Harput*" adlı eserinde ise Harput, Başbakanlık Arşivindeki Belge ve defterlerle birlikte Şer'iyye Sicilleri esas alınarak

1. Diyarbakır Salnameleri, 1268–1323 (1869–1905), Prof. Dr. Ömer Tellioğlu, c.1, s. 8–9.

Sipsy Yayınları

incelenmiştir.

Harput'la ilgili yapılan tüm çalışmaları şükran ve minnetle anarken, "*Osmanlı Salnamelerinde Harput (1869 – 1908)*" adıyla bu eser, Harput ile ilgili yapılan çalışmalara yeni bir halka olarak eklenecektir.

Salnamelerde verilen bilgilerin ışığında bu kitap, beş bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde; Harput Adının Kaynağı, Tarihi, Coğrafi Konumu, İdari Yapı, Valiler ve Tarihi Eserleri,

İkinci bölümde; Nüfus, Mahalleler, Hüseynik ve Saray, Harput'ta Bulunan Çeşitli Mülkler,

Üçüncü bölümde; Cami ve Mescidler, Medreseler, Kütüphaneler, Tekke ve Zaviyeler, Evliya-i Kiram, Kiliseler, Han ve Hamamlar, Çeşme ve Pınarlar, Mektep ve Okullar,

Dördüncü bölümde; Bahçeler ve Yetişen Meyveler, Harput Ovası ve Ürünleri, Ticaret ve Üretim,

Beşinci bölümde; Resmi Daireler ve Memurlar, Dördüncü Ordu-yu Hümayun Subayları, İlmiye, Mülkiye ve Askeri Rütbelerde Olan Harputlular gibi bilgiler bir araya getirildi.

Kitabın son kısmında ise faydalanılan salnamelerin kapaklarının orjinallerine yer verildi.

Bu eserin yayın hayatına kavuşması noktasında yakın ilgilerinden dolayı Elazığ Valisi Sayın Muammer Erol'a teşekkür ederim.

Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Harput ile ilgili bilgileri gün yüzüne çıkararak geçmişe bir nebze ışık tutabildiysek ne mutlu bize…

Süleyman YAPICI

Süleyman Yapıcı

I. Bölüm
Harput Adı, Tarihi, Coğrafi Konumu, İdari Yapı ve Tarihi Eserleri

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

HARPUT İSMİNİN KAYNAĞI

"*Harput*" isminin kaynağı konusunda muhtelif rivayetler mevcuttur.

Hititler çağında, Harput ve çevresine "*İşuva*" dendiği bilinmektedir. Bu Hurri ülkesinin kuzey bölgesine verilen bir ad olduğu gibi, aynı zamanda burada kurulan ve Hititler'e tabi olan kralların da adıdır. Söz konusu bu krallığın merkezinin Asur çivi yazılı tabletlerine göre "*Kartapa*", yani bugünkü Harput olduğu tahmin edilmektedir.[2]

Öte yandan M.Ö. 8. ve 9. yüzyıllarda Doğu Anadolu'nun önemli bir kısmını hâkimiyetleri altına alan almış olan Urartular'ın, Harput mıntıkasına "*Supani*" ismini verdikleri, Palu Kalesi'nde bulunan Kral Menua'ya (M.Ö. 805–790) ait kitabeden de anlaşılmaktadır.[3]

Emevi halifelerinden Hazreti Muaviye zamanında Harput, Cezire beldesinin tümünün idaresine atanan İbn-i Ziyad'dan dolayı "*Hısn-ı Ziyad*" adıyla anılmıştır.[4]

---

2. Emin Bilgiç, "Anadolu'nun ilk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", Belleten, X/39, s. 402; İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.1, s. 45; Zikreden M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 13.
3. Kemalettin Köroğlu, Urartu Krallığı döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi, s.15; Süleyman Yapıcı, Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, s. 182.
4. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 167.

Süleyman Yapıcı

"*Harput*" kelimesinin kaynağının Ermenice'den geldiği de ileri sürülmüştür. "*Harbert/Harpert*" kelimesindeki "*bert/pert*" hecesinin "*hisar*" manasına geldiği, "*Har*" ın da "*taş*" veya "*kaya*" demek olduğu nazarı itibara alınarak "*Taş Kale*" manası verildiği ön görülmektedir.[5]

Osmanlı Salnamelerinin tümünde "*Harput*" kelimesinin tek bir şekilde ve sadece "*Harput*" olarak yazıldığını görmekteyiz. Yine bu salnemelerde "*Harput*" isminin kaynağı hakkında çeşitli rivayetler ele alınarak incelenmiş ve şu bilgiler verilmiştir:

Harput şehri, Ma'muratü'l-Aziz (Elazığ) şehrinden 360 metre yükseklikte bir dağın üzerinde kurulmuştur. Harput şehri, eski şehirlerden olup Ermeni lisanında "*Harpert/Karpert*" yani "*Taş Kale*" diye isimlendirilmiş iken Harput lafzına çevrilerek bu gün bu isimle anılmakla birlikte başka manalar da verilmekte olduğu ilk defa yayınlanan salnamede belirtilmiş ve daha sonra yayınlanan salnamelerde bu ifadeler aynen kullanılmıştır.[6]

1310 (1892/1893) ve 1312 (1894/1895) tarihli salnamede ise bu yaklaşıma itiraz edilerek şöyle denilmektedir;

Harput lafzının aslı "*Harpert*" olmasına rağmen "*Karpert*" lafzı terkibinden nakledildiğine ihtimal verilmemektedir. Şöyle ki; Yayınlanmış olan kamusta "*Hirbirt*" kelimesinin "*ha*" ve "*ba*" harfinin kesre, "*ra*" ların sükûnu ve birinci "*ta*" nın fethiyle bir belde adıdır. Aslında iki isim olup, birleştirilerek tek isim haline getirilmiştir. "*Tarih-i Kamil*" adlı mute-

5. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 11.
6. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 71.

Süleyman Yaşar

ber eserde bu beldeye "*Hısn-ı Ziyad*" denilmekle beraber hicri 517 senesinde Efrenc tarafından Diyarbekir beldelerinden "*Harbert*" in istila olunduğu belirtilerek, bu ismin önceden de kullanıldığı anlatılmaktadır.[7]

Harput Kalesi'nin altında kadim Süryani milletine mahsus olarak miladi hazreti İsa'dan 179 sene sonra yapılmış ve halen mamur bulunan 1500 senelik bir kilise vardır ki, Kızıl Kilise derler. İşte bu kilisedeki bir taşta; "*milattan 179 sene sonra Hartepert'te Süryani'den Meryem Ana kilisesi bina olundu ve 1134 de Tatarların Yunan diyarını mülklerine kattıkları esnada ve gönderilen padişahın hükümeti ahdinde Süryanilerin başpiskoposları ve reisleri belirtilen melikin yanına varıp aldıkları emir üzerine gerek bu kiliseyi ve gerek bunun güney doğusunda çay kıyısında bulunan Marteşmun isimli kilise ile Sinabut ve Hüseynik kiliselerini tamir ettiler*" ibaresi Süryani lisanıyla yazılmıştır ki bu ibareleri teşkil eden harflerde "*Harput*" lafzı tamamen "*Hartepert*" şeklinde yazılmış ve bu ise Harput'un Ermeni lisanı üzere "*Karpert*" den nakledildiği hakkındaki yanlış düşüncenin asılsızlığını gösteren âcizane araştırmamızı doğrulamaktadır.[8]

1325 (1907/1908) tarihli salnamede ise; Önceki salnamelerde belirtilen açıklamalara katılmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir.

Emevi Halifesi Hazreti Muaviye zamanında Harput bölgesine "*Bilad-ı Cezire*" ye İbn-i Ziyad'ın görevlendirilmesinden dolayı "*Hısn-ı Ziyad*" olarak isimlendirilmiş ve Harput kalesinde bulunan bazı taşlar üzerindeki yazılarda Harput isminin geçtiğini belirtmektedir.

7. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 46–47; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 198–199.
8. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 50–51.

Süryani Yapıcı

Hicri 603 (1206/1207) tarihinde hükümet eden İbrahim bin Ebi Bekir bin Kara Aslan tarafından tamamen tamiratı yapılan Harput Kalesi'nde ki bu yazılı taşların (kitabelerin), ondan önceki İslam meliklerinin zamanlarında konulmuş olduğunu belirterek Harput isminin umumi lisanlardan devren geldiğini söylemektedir.

On üç asırdan beri İslam idaresinde bulunan bu kalede tamamıyla ve özellikle İslam meliklerinin eserine tesadüf edilmesine nazaran Harput lafzı bütün lisanlarda devam eden "*Hayru'l Buyut"* sözünden bozulmuş olması da uzak bir ihtimal değildir. [9]

Süleyman Yapıcı

9. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908); s. 167.

HARPUT TARİHİ

Harput ve çevresi tarihin en çağlardan beri bir yerleşim yeri olduğu, son yıllarda Yukarı ve Aşağı Fırat havzalarında yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmaktadır.[10]

M.Ö. 4 ve 3 binli yıllarda bölgede Subarlar'ın yaşadıkları ve Fırat isminin bunlar tarafından verildiği ileri sürülmektedir. Subarlar'ın Hurriler'le aynı kökten geldikleri ve yeryüzünde madeni ilk işleyen kavim oldukları bilinmektedir.[11]

Öte yandan M.Ö. 8. ve 9. yüzyıllarda Doğu Anadolu'nun önemli bir kısmını hâkimiyetleri altına alan almış olan Urartular'ın hâkimiyetinde kalmış ve M.S. 1. Yüzyıl içerisinde Roma devleti Urartular'ın hâkimiyetine son vermiştir.[12]

M.S. 1. yüzyıldan 3. yüzyıla kadar Harput ve çevresi zaman zaman Romalılar'ın askeri ve siyasi nüfuzu altında kalmış ve daha sonra da tamamıyla Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Roma hâkimiyetinde iken, Harput'un Roma-İran mücadeleleri sırasında zaman zaman el değiştirdiği

10. İ. Kılıç Kökten, Keban Baraj Gölü Alanında Taş devri Araştırmaları, 1969, Keban Projesi 1969 Çalışmaları, s. 13–16; Zikreden M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 12.
11. H. Z. Koşay, Keban Projesi Pulur Kazısı 1968–70, s. 35; Zikreden M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 13.
12. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 13.
13. Nurettin Ardıçoğlu, Harput Tarihi, s. 15–16.

Gülenay Yapıcı

görülmektedir.[13]

7. yüzyılda Hz. Ömer zamanında Irak ve Suriye'yi elen geçiren Müslüman Arap orduları Harput ve çevresini de ele geçirmişlerdir.

Müslüman Arapların fethinden sonra 10. yüzyıla kadar Müslüman Hamdaniler'in elinde kalmıştır.[14]

Daha sonra Harput, Çubukoğulları, Artuklular, Selçuklular, Moğollar, Dulkadiroğulları, Akkoyunlular ve Safeviler'in hâkimiyetinde kalmıştır.

1514 yılında Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in Safeviler'e karşı kazandığı Çaldıran Meydan Muharebesini müteakip Harput 1516 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Osmanlı salnamelerinde belirtilmeyen İslam öncesi Harput tarihine kısa bir giriş yaptıktan sonra, Osmanlı Salnamelerinden 1268–1325 (1869–1908) tarihleri arasında yayınlanan Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz Salnamelerinin bazılarında tekrar olmasına rağmen, tüm salnamelerde yazılan Harput tarihini, aslına sadık kalarak harmanlayıp bütünleştirerek ele almak istiyoruz.

Harput Şehri, hicretin 10 yılının ilk ikinci senesinde Hulefa-i Raşidinden Ömerü'l Faruk (R.A.) hazretlerinin hilafet zamanında Diyarbekir'den sonra Ashab-ı Kiram'dan İyaz bin Ğanem tarafından fethedilmiş olup, sırasıyla İslam devletlerinden Emeviler ve Abbasiler tarafından idare olunmuştur.

---

14. Nurettin Ardıçoğlu, Harput Tarihi, s. 23; M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 14; Ahmet Aksın, 19. Yüzyılda Harput, S.20.
15. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 167.

Süleyman Yapıcı

Emevi halifelerinden Hazreti Muaviye zamanında Harput, Cezire beldesinin tümünün idaresine atanan İbn-i Ziyad'dan dolayı "*Hısn-ı Ziyad*" adıyla anılmıştır.[15]

Abbasi halifelerinden Müktefi Billah'ın vefatından sonra 292 (904/905) tarihlerinde Rumların eline geçmişken Selçuklu Meliklerinden Halep ve Şam hükümdarı Tacu'd-Devle Tutuş zamanında 482 (1089/1090) senesinde Rumlardan geri alınarak Tacu'd-Devle idaresine geçmiş, 486 (1093/1094) tarihinde ümerasından Emir Çubuk Bey'e vermiş ve 500 (1106/1107) tarihinde vefatıyla yerine oğlu Emir Muhammed geçmiştir. 512 (1118/1119) tarihinde Fars Meliklerinden Emir Artuk'un torunu Belek bin Behram bin Artuk, Emir Mehmet'in elinden alarak kendi idaresine katmıştır.[16]

Belek bin Behram, şimdi Pütürge kazası dâhilinde bulunan Gerger kalesini muhasaraya gidince Şam'da bulunan Efrenci meliki Harput'un tahliyesini fırsat bilerek işgal ettiler. Belek bin Behram ile Efrenci meliki arasında çıkan savaşta Efrenci meliki kendisiyle beraber bir takım adamlarıyla beraber Belek bin Behram tarafından esir edilerek Harput Kalesi'nde hapsedildiler.

Daha sonra Belek bin Behram Harran'a gidip orasını kendi egemenliğine aldığı sırada Harput Kalesi'nde esir olan Efrenci meliki ve adamları hile ile hapisten kurtulup, Efrenci Meliki memleketine kaçar ve adamları da kaleyi istila ederek iç kaleyi tutarlar. Belek bin Behram bu olaydan haberdar olduğu gibi Harput'a gelip kaleyi geri alarak bir miktar asker bıraktı.[17]

16. Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, 1302 (1884/1885), Kısm-ı Sani, Diyarbakır Salnameleri, c.3, s. 398; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 165.
17. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 47–48; Salname 1312 (1894/1895), s. 199–200; Salname 1325 (1907/1908), s. 166.

Bir müddet devam eden bu idare 519 (1125/1126) tarihinde Artukoğulları'nın Hasankeyf şubesine intikal etmiştir.

581 (1185/1186) de Nureddin Mahmud bin Arslan'ın vefatından sonra küçük oğlu Kutbeddin babasının yerine geçer. Nureddin Mahmud'un büyük oğlu Sultan Selahaddin Eyyubi'nin askeri hizmetinde bulunan İmameddin, Harput şehrini işgal ederek küçük kardeşinden geri alır. O'nun da vefatından sonra oğlu Nizameddin'e intikal eder.

601 (1204/1205) tarihinde Nizameddin'in Diyarbekir hâkimi olan amcası Melik Mahmud tarafından 601 (1204/1205) senesi Şaban ayında muhasara edilmesine karşı, Samsad hâkimi Melik-i'l Efdal'ın altı bin süvari ile Nizameddin'ne yardımına geldiğinden dolayı, Melik Mahmud muhasara imkânından ümitsiz olarak "*Buhayre-i Sehneyn*" denilen Harput gölüne doğru geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bir müddet gölün güneyinde Diyarbekir'e doğru olan yerler Melik Mahmud'un, kuzey tarafındaki yerleşim yerleri Nizameddin'nin hâkimiyetinde kalmış idi. Daha sonra Melik Mahmud Harput'u alarak hâkimiyeti amcazadesi İbrahim bin Ebi Bekir bin Kara Arslan'a vermiştir.[18]

İbrahim'in vefatından sonra oğlu İzzeddin Hızır ve 622 (1225/1226) de onun da vefatıyla oğlu Nureddin Artukşah tarafından idare edilen Harput, 630 (1232/1233) de Eyyubi Meliklerinden Hama hükümdarı Melik'il Muzaffer tarafından istila edilmiştir.

Bugün tamir edilen ve içinde halen muntazam bir şekilde mevcut olan antika eserlerden sayılan çok kıymetli bir minberi bulunan ve mimarisindeki tarzı, sağlam ve dayanıklılığı

18. Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, 1302 (1884/1885), Kısm-ı Sani, Diyarbakır Salnameleri, c.3, s. 398.

Siyer Yayınları

hay-retle seyredilen Cami-i Kebir'in ikinci banisi kısa bir müddet idarede kalan Melik'il Muzaffer'dir.

Bu şehir 633 (1235/1236) de Selçuklu Meliklerinden Keykubad ve 656 (1258) de da Hülagü idaresine, 742 (1341/1342) de Şeyh Hasan Çobani'nin, 777 (1375/1376) de Karakoyunlular, 800 (1397/1398) tarihinde Akkoyunlular'ın ve 911 (1505/1506) de Şah İsmail'in eline geçti.[19]

Daha sonra 921 (1515/1516) senesi içerisinde Allah'u Telanın yardımıyla Büyük Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine katılmakla şereflenmiştir.[20]

Harput'un Osmanlı devletine katılması hakkındaki kısaca tarihi şundan ibarettir:

Büyük Osmanlı devleti'nin cennetmekân Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin Şah İsmail üzerine hareketi ve zaferinden sonra dönüşlerinde Kürt Emirleri Mevlana İdris-i Bitlisi vasıtasıyla boyun eğmelerine rağmen Diyarbekir Kalesi İranlılar tarafından taarruza uğrayarak muhasara altına alınmıştı. Diyarbekir Kalesi'nin kurtarılması için gönderilen Osmanlı askerlerinin güzergâhı Harput ve Ergani Madeni yoluyla Diyarbekir'e giderken Karaman Valisi Hüsrev Paşa'nın maiyetinde bulunan Hasan Bey tarafından ilk olarak Harput Kalesi muhasara edilmiş ise de fethedilememiştir.

Aynı yıl bahar mevsiminde Yeniçeri takımıyla Kemah hâkimi Karaçin Zade Ahmet Bey üç gün süren muhasara sonucunda 921 (1515/1516) tarihinde fethedilerek Osmanlı Devletine katılmıştır.

Büyük hükümdar cennetmekân Kanuni Sultan Süleyman

19. Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, 1302 (1884/1885), Kısm-ı Sani, Diyarbakır Salnameleri, c.3, s. 398.
20. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 167.

Süleyman Yaşar

hazretlerinin İran seferinden dönüşünde Diyarbekir'e teşriflerinde Harput ovasından geçtiği ve döndüğü tarih kitaplarında yer almaktadır.[21]

Belirtilen tarihte Malatya Mısırlılar elinde olup, Mısır Sultanı Ğavriye'nin zaferi üzerine belirtilen şehir dahi 922 (1516/1517) tarihinde muzafferiyet üzerine 922 tarihinde ilave edilerek büyük şehirlerden olmuştur.[22]

Keban Madeninin vilayet merkezi olduğu zamanlarda Harput kazasının idaresi de Maden valileri tarafından mahalli emirlere bırakılmıştı. 1250 (1834/1835) tarihinde sadrazam Merhum Reşid Paşa, bu bölgenin ıslahı için görevlendirilerek birkaç ay külliyetli askerle Harput şehrinde ikamet edip ıslahatla meşgulken o zaman "*Ağvat Mezrası*" denilen ve şimdi vilayet merkezi olan Mezra'daki yerleşim yerine nakledilerek orasını vilayet ve müşirlik (mareşal) merkezi yapıldığından o zamandan beri hükümet Mezra'da yerleşti.[23]

Süleymaniye

21. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 95; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 95; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 200; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 168.
22. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 96–97; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 96–97.
23. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 169.

COĞRAFİ KONUMU

Harput şehri, Uluova'ya bakan ve denizden yüksekliği ortalama 1.400 metre olan bir tepeler silsilesi üzerine kurulmuştur. Stratejik bakımdan çevreye hâkim olan bu tepeler, esasta birbirinden bağımsız, sarp kayalıklardan müteşekkildir. Bu kayalıklardan, etrafı derin uçurumlarla çevrili bir kütle üze-rinde Harput Kalesi yer almaktadır.

Tamamen savunma maksadına yönelik olan bu kalenin etrafında, sonradan şehir teşekkül etmiş ve böylece Harput kalesi bir iç kale özelliği kazanmıştır. Sonraki yüzyıllarda şehir çevresinin de surlarla çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu gün bu surlara ait hiçbir ize rastlanmamaktadır.[24]

Osmanlı Salnamelerinde ise Harput'un coğrafi konumu şöyle anlatılmaktadır:

Bu kaza kendisine bağlı olan yerlerden doğuda dört saat uzaklığında bulunan Palu ve Çarsancak kazalarından Fırat nehriyle ayrılıp batıda yedi saat mesafedeki Keban Madeni kazasına ulaşır.

Kuzeyde sekiz saat uzaklığında Çemişgezek kazasından yine Fırat Nehri'yle ayrılır. Kırk dakika güney cihetinde vilayet merkeziyle sınırları birleşir.

Ma'muratü'l-Aziz Mutasarrıflığı idaresinde Harpu,

24. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 196.

Siyasi Kitabevi

Kazası'nın 159 köyü bulunmaktadır.[25]

Harput, 26 köyü bulunan Sarını Nahiyesi ile merkez kazaya bağlı 34 köy ve 21 mahalleden ibarettir.[26]

Hüseynik köyü ile bir de 52 haneden ibaret Saray Köyü Harput'un mahallesinden sayılmaktadır.[27]

Denizden 1330 metre [28] yüksekliğinde bulunan bu kaza merkezi yeni coğrafya itibariyle rüzgârlı bölgeden sayılan ve 38 derece 35 saniye kuzey enlemi ve 39 derece 16 saniye doğu boylamında bulunup, dört mevsimin hükmü bazı senelerde geçerlidir. Genel havası, genellikle mutedil orta hallidir. Kışı ekseriyetle şiddetli ve yaza galiptir. Yaz mevsiminde havası orta derece ve hoş olup, fakat kış mevsiminde çok senelerde soğuğu ve karı pek fazladır. Özellikle damların üzeri ahşap ve toprak olduğundan yığılan karlar sokaklara atılır. Sokakları ise, yerleşim yeri olarak dar olduğundan genellikle atılan karlar yığılarak ve donarak dört beş ay için yoldan geçenler için zahmetli ve sıkıntılıdır. Mevsimine göre sıcaklığın en üst seviyesi 36, ortası 18, en düşüğü ise 10 derecedir.[29]

25. Salname-i Diyarbekir 1286 (1869-1870), s. 75; Salname-i Diyarbekir 1287(1870-1871), s. 137.
26. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 169.
27. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 54.
28. Harput'un merkez rakımı 1.370 ile 1.440 m. arası değişmekte olup, ortalama 1.400 metredir.
29. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 68; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 169.

Siyasi Mahiyet

İDARİ YAPI

İdari bakımdan Harput, Osmanlı hâkimiyetine katıldığı 1516 yılından itibaren 19. yüzyılın sonlarına kadar Diyarbekir eyaletine tabi bir sancak olarak kalmıştır. Diyarbekir eyaletine tabi bir kısım sancaklar 16. ve 18. yüzyıllar boyunca "*yurtluk-ocaklık*" veya "*hükümet*" statüsü[30] altında "*mülkiyet üzere*" tasarruf edildiği halde, Harput daima klasik bir Osmanlı sancağı olma özelliğini korumuştur.

Harput sancağı'nın "*yurtluk-ocaklık*" veya "*hükümet*" olarak tevcih edilmemesinin sebebi ise, Osmanlı öncesinde de tek bir sülalenin elinde bulunmayışı ve kuvvetli bir aşiret yapısının mevcut olmayışıdır. Harput'taki aşiretler, birkaç küçük cemaatten müteşekkildir.[31]

Harput'un eyalet haline getirilmeden önceki dönemde Maden-i Hümayun emaretiyle yakın bir ilişkisi olmuştur. Maden-i Hümayun'un kuruluşunu takiben atanan Diyarbekir valilerinin aynı zamanda "*Maden-i Hümayun Emiri*" olarak da atanmaları, yine bu bölgenin yani Ergani ve Keban Madenlerinin tam ortasında kalan Harput'un önemini de arttırmıştır.

Nitekim 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra artık Di-

30. M. Ali Ünal, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tabi Sancakların İdari Statüleri, Ziya Gökalp Dergisi, Sayı 44, (Aralık 1986), s. 31–40.
31. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 33–34.

Süleyman Kapıcı

yarbekir valiliğine atanan valiler, idare merkezi Diyarbekir olmakla birlikte genellikle Diyarbekir'de değil Harput'ta oturmaya başlamışlar. Bu da Harput'un 1845–1846 tarihinde Eyalet haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.[32]

Harput, Maden-i Hümayun Emaneti kurulmadan önce Sancak Beyleri tarafından idare edilmiştir. 1845 yılına kadar bu idari yapısını sürdürmüştür. 20 Eylül 1845 tarihli fermandan anlaşıldığına göre, Harput'a bağlı bütün kazalar ile Maden-i Hümayun'un bazı kazaları Diyarbekir eyaletinden ayrılarak Harput'a bağlanmış ve Harput ayrı bir mutasarrıflık haline getirilmiştir.

Bu tarihten kısa bir süre sonra 1 Nisan 1846 tarihinde Harput müstakil bir eyalet haline getirilmiştir.[33]

Osmanlı Salnamelerinde ise Harput'un idari yapısı ile şu bilgiler verilmektedir:

Harput, Malatya, Dersim ve Ergani sancaklarının tümü bir müddet Diyarbakır ve Urfa'ya kadar genişleyen bir daire olduğu halde, daha sonra azalarak ilk vilayet teşkilatı olan mutasarrıflık ile Diyarbakır vilayetine katılmıştır. 1292 (1875/1876) tarihinde müstakil mutasarrıflık ve 1296 (1878/1879) tarihinde vilayet olmuştur. Şu anda ihtiva ettiği dairenin merkezi olan Ma'muratü'l-Aziz sancağıyla Malatya sancağından ibarettir. Ma'muratü'l-Aziz sancağı ise; Harput, Keban Madeni, Arabkir, Egin kazalarını ve Malatya sancağına dâhil Malatya, Akçadağ, Kâhta, Besni ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazalarını içine alır.[34]

32. Ahmet Aksın, 19. Yüzyılda Harput, s. 27; İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılda Diyarbakır, s. 30.
33. Ahmet Aksın, 19. Yüzyılda Harput, s. 29–30.
34. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 97: Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 97; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 55.

Bu sebeple Harput şehri ikinci belediye dairesi ismiyle doğrudan doğruya merkez-i vilayet idaresinde bulunduğu halde 1315 (1897/1898) tarihinde hazreti padişahın yüksek iradesiyle ayrıca kaza olarak teşkil olunmuştur.[35]

Vali ve Mutasarrıflar

Harput ve Ma'muratü'l-Aziz'de görev yapan valilerle mutasarrıfların isimleri, rütbeleri ve atama tarihleri Harput ve Ma'muratü'l-Aziz ayırımı yapılmadan aşağıya çıkartılmıştır:

Mezra Vilayet Merkezi Olmadan Önce Harput Valileri

Valilerin İsimleri	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
Eski Sadrazam Reşid Paşa	1250 (1834/1835)	Müşir	-
Hafız Mehmet Paşa	1251 ((1835/1836)	Vezir	-
Sadullah Paşa	1252 (1836/1837)	Vezir	Askeri
Zekeriyya Ahmed Paşa	1253 (1837/1838)	Vezir	Askeri
Vechi Paşa	1256 (1840/1841)	Vezir	Mülkiye
Palaslı İsmail Paşa	1257 (1841/1842)	Vezir	Mülkiye
Ömer Fevzi Paşa	1260 (1844/1845)	Rumeli Beyler Beyi	-
Kütahyalı Hacı Ali Paşa	1262 (1845/1846)	Vezir	Sipahi
Semakulu Hüsrev Paşa	1262 (1845/1846)	Vezir	Askeri
Gürcü Yusuf Paşa	1265 (1848/1849)	Vezir	Mülkiye
Rağıb Paşa	1267 (1850/1851)	Vezir	Askeri
Eğri Yüzlü Ömer Paşa	1268 (1851/1852)	Vezir	Mülkiye
Mezarcızade Ziya Paşa	1270 (1853/1854)	Vezir	Askeri
Muhammed Reşid Paşa	1271 (1854/1855)	Vezir	Mülkiye
İkinci defa İsmail Paşa	1271 (1854/1855)	Vezir	Mülkiye
Maraşlı Süleyman Paşa	1271 (1854/1855)	Vezir	-
Osman Nuri Paşa	1271(1854/1855)	Vezir	Mülkiye
Arif Paşa	1272 (1855/1856)	Vezir	Askeri
Nuri Paşazade Cemal Paşa	1273 (1856/1857)	Vezir	Mülkiye
Gürcü Sabri Paşa	1274 (1857/1858)	Vezir	Askeri
Ali Rıza Paşa	1275 (1858/1859)	Vezir	Askeri
Halebli Yusuf Paşa	1275 (1858/1859)	Mir-i Miran	Mülkiye
Veysi Paşa	1276 (1859/1860)	Rumeli B.B.	Mülkiye

35. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 169.

Süleymaniye Yapı

Hacı İzzet Paşa	1278 (1861/1862)	Vezir	Askeri
Loskofçalı İsmail Paşa	1279 (1862/1863)	Vezir	Mülkiye

Vilayet Teşkiliyle Bu Dairenin Diyarbekir Vilayetine İltihakı Müddetinde Tayin Olunan Mutasarrıflar

Mutasarrıfların isimleri	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
İsmail Paşa	1283 (1866/1867)	Rumeli B. B.	Askeri
Maraşlı Hamid Paşa	1285 (1868/1869)	Rumeli B. B.	Mülkiye
İsmail Paşa	1286 (1869/1870)	Rumeli B.B.	-
Hüseyin Hamid Paşa	1287-1289 (1870/1873)	Rumeli B. B.-	
Hurşid Paşa	1288 (1871/1872)	Mir-i Miran	Mülkiye
Diyarbekirli Mehmed Said Paşa	1290-1291 (1873-1875)	Mir-i Miran	Mülkiye
İşkodralı Salih Paşa	1292-1293 (1875-1877)	Mirü'l-Ümera	Mülkiye

Diyarbekir'den Ayrılarak Müstakil Mutasarrıflığa Dönüştürüldüğünde Tayin Olunan Mutasarrıflar

Mutasarrıfların isimleri	Tayinler	Rütbeleri	Menşei
İşkodralı Zade Hasan Bey	1292 (1875/1876)	Bala	Mülkiye
Adanalı Abdunnafi' Efendi	1292 (1875/1876)	Ula	Mülkiye

Mutasarrıflığın Kaldırılmasıyla Vilayete Dönüştürüldüğünde Tayin Edilen Valiler

Valilerin İsimleri	Tayinleri	Rütbeleri	Menşei
Hakkı Paşa	1296 (1878/1879)	Rumeli B. B.	Mülkiye
(Vali olarak geldikten hemen sonra Sivas'a gönderilmiştir.)			
Hakkı Paşazade Aziz Paşa	1296 (1878/1879)	Rumeli	Mülkiye
Süleymaniyeli Abdullah Musib Paşa	1297 (1879/1880)	Anadolu Kazaskeri	İlmiye
Sururi Efendi	1297 (1879/1880)	Anadolu Kazaskeri	İlmiye
(Dersaadete gönderilmiştir.)			
Abdunnafi' Efendi	1298 (1880/1881)	Bala	İlmiye
Elhac Hasan Refik Bey	1299 (1881/1882)	Bala	-
Abdunnaki' Efendi	1301 (1883/1884)	Bala	-
Elhac Hasan Refik Bey	1302 (1884/1885)	Bala	-
Elhac Hasan Hilmi Bey	1303 1886/1887)	Bala	-

Süleymaniye Kütüphanesi

Ali Beyefendi	1305 (1887/1888)	Ula	Mülkiye
Hasan Hilmi Beyefendi	1305 (1887/1888)	Bala	-
Nasuhi Beyefendi	1306 (1888/1889)	Ula	Mülkiye
Ali Beyefendi	1307 (1889/1890)	Ula	Mülkiye
Rauf Paşa	1307 (1889/1890)	Rumeli B. B.	Mülkiye
Abdulkadir Kemal Paşa	1307 (1889/1890)	RumeliB. B.	Mülkiye
Muhammed Enis Paşa	1309-1310 (1891-1893)	Rumeli B. B.	-
İkinci Defa Rauf Paşa	1311 (1893/1894)	Vezir	-
Muhammed Enis Paşa	1312 (1894/1895)	Rumeli B. B.	-
Rauf Bey	1313 1895/1896)	Ula Ula	-
Fuad Beyefendi (Kendileri gelmemiştir.)	1318 1900/1901)	Bala	-
Hasan Beyefendi	1319 (1901/1902)	Bala	-
Fehmi Beyefendi	1321 (1903/1904)	Bala	-
Nuri Beyefendi	1322 (1904/1905)	Bala	-
Halid Bey	1323-1325 (1905-1908)	Bala	- [36]

36. Diyarbakır Salnameleri, c.1–2; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz, 1301 (1883/1884), s. 45–47; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 45–47; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 32–33; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 32–33; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 99–101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 150–152; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 47–49.

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

TARİHİ ESERLERİ (ASAR-I ATİKA)

Osmanlı Salnamelerinde o günkü yıllarda bulunan iki tarihi eser hakkında bilgi verilmektedir. Bunlardan biri Harput Kalesi, diğeri ise buzluktur. Diğer tarihi eserler ise özellikle cami, medrese, han ve hamamlar o gün kullanıldığından ve aynı zamanda da kendi konuları içinde ele alındığından dolayı tarihi eserler içinde sayılmamıştır.

1. Harput Kalesi

Harput kalesi'nin tarihi M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanır. Ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı hakkında kesin bir şey söylenmemesine rağmen M.Ö. 7–9. yüzyıllarda Urartular döneminin en ünlü ve kuvvetli kralı Menua (M.Ö. 785–810) zamanında yaptırıldığı ileri sürülmektedir.[37] Harput Kalesi Doğu Anadolu'nun en müstahkem kalelerinden biri olduğu için her çağda önemli bir müdafaa merkezi olmuş, bu yüzden sık sık muhasaralara maruz kalmış ve birçok kez tamir edilmiştir.

Harput kalesi, şehrin güneydoğusunda, üç tarafı derin uçurumlarla birbirinden ayrılmış olan ve hemen hemen aynı hizada bulunan üç büyük kaya kütlesinin ortasındakinin üzerine kurulmuştur. Üç cephesi yüksek kayalarla çevrili olduğundan sadece toprak zemine yakın olan ön cephesinde yüksek duvarlar yer alır.

37. İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.1, s.262; Nurettin Ardıçoğlu, Harput Tarihi, s. 8.

Süleyman Kapıcı

Kale bir yamuk planındadır. Ön cephesi takriben 75–80, güneyi 150–200, yanlar ise 400–500 metre arasında olup, 50–60 bin metrekarelik bir alanı kaplar. Yüksekliği ise çevresinin aynı seviyede bulunmaması sebebiyle değişir. Önde 100 metre civarında bir yüksekliğe sahip olduğu halde yanlarda ve arkada 200 ila 300 metre arasında değişir. Kalenin önündeki burç silindirik olmasına rağmen yanlardaki burçların çoğu köşelidir.[38]

Osmanlı salnamelerinde o günkü Harput kalesi ise şöyle anlatılmaktadır:

Harput'un iç tarafında harabe bir kale mevcuttur ki, Emevi Halifelerinden Hazreti Muaviye zamanında Harput Cezire bölgesinin içinde sayıldığından ve idaresine İbn-i Ziyad memur olduğundan dolayı "*Hısnı Ziyad*" adıyla anılmıştır.[39] 300 (912/913) tarihlerine kadar kayıt altına geçirilmiş ise de öncesi hakkında fazla bilgi olmamasına rağmen antika bir yapı ve meliklere (hükümdarlar) ait eserler mevcut değildir.[40]

Kalenin alt tarafında çok eski bir kilise bulunmakta ve onun da altında da sanatla yapılmış merkep şeklini gösteren bir resim var ki, mahallinde onunla ilgili bir hikâye anlatılmaktadır.[41]

---

38. İshak Sunguroğlu, a.g.e., c. 1, s. 260 vd.
39. Salname-i Diyarbekir, 1288 (1871/1872), c. 1, s. 207; Salname-i Diyarbekir, 1290 (1873/1874), c. 1, s. 379; Salname-i Diyarbekir, 1291 (1874/1875), c. 2, s. 111; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 233; Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 331; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 167.
40. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 97, 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 97–100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 63.
41. Salname-i Diyarbekir, 1288 (1871/1872), c. 1, s. 207; Salname-i Diyarbekir, 1290 (1873/1874), c. 1, s. 379: Salname-i Diyarbekir, 1291 (1874/1875), c. 2, s. 111; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 233; Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 331.

Örnek Sayfa

Kalenin üç tarafı harap olup kuzey tarafında bulunan duvarında henüz bozulma olmamıştır. Kaleyi teşkil eden taşlar güzelce uyumlu ve sanatlı olup, mevcut duvarın ortasında bir taş üzerine işlenmiş yazılar görülüyor ise de onlardan mana çıkarabilmek (anlamak) ancak ehlinin işidir. Kalenin hisarı çok geniş bir alanı içine almış olup, zeminin altında suluk denilen bir su hazinesi vardır. Onun ilerisinde güya bir genç tılsımlanmış (esrarengiz bir hale gelmiş) bulunduğu hakkında bölgenin insanları arasında bazı hurafeler ve hayaletinden ibaret hikâyeler de anlatılır. Şimdi de kale içinde on beş yirmi kadar ev ile bir de cami-i şerif mevcut ve mamurdur.[42]

Harput kalesinde sonradan yapılan incelemede bazı taşlar üzerinde mükemmel celi ve sülüs hatla yazılmış olup, fotoğrafla suretleri alınmış ve kısmen dahi okunan bazı kitabelerden anlaşıldığına göre birçok asrın kıymetli yadigârı olan bu kale, 603 (1206/1207) tarihlerinde hüküm süren İbrahim bin Ebi Bekir bin Kara Arslan tarafından tümüyle tamir edildiği anlaşılmaktadır.

Fakat bu yazılı taşlar ondan evvelki İslam melikleri zamanlarında konulmuş iken İbrahim bin Ebi Bekr bin Kara Ars-lan tarafından yapılan tamiratta konulduğu asıl yerlerinden çıkarılarak konuldukları boşluklarından da anlaşılmaktadır.

Kalenin Hüseynik köyüne gidilecek merdivenli yolun güney tarafındaki sütuna bakıldığında diğerlerine nispetle daha celi olarak "İbrahim bin Ebi Bekr bin Kara Arslan" lafzı görülüyor.

Harput kalesinin üç tarafı sağlam olup, kuzey tarafındaki

42. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 48; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 200–201; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s.168–169.
43. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s.168.

Güneş Kitabevi

duvarı arka arkaya gelen hadiselere karşı henüz önceki halini muhafaza ve sağlamlığını devam ettirmektedir.[43]

2. Buzluk

Buzluk, Osmanlı Salnamelerinin tümünde Harput Kalesi ile birlikte asar-ı atikadan (tarihi eserlerden) sayılmıştır.

Buzluk dediğimiz yer, sıcak ve kızgın günlerde gezilen en güzel tabiat harikalarından biridir. Harput'a yaya olarak 1 saat 15 dakika mesafede, Yassıca isimli dağın zirvesinde, büyük taşlar altında geniş ve derin bir mağara olup, içine ne kadar gidilse sonuna ulaşılmamış ve her yönüne kimse ulaşamamıştır. Bu mağara üç mevsimde yani bahar, güz ve kış mevsimlerinde sıcak Haziran başlangıcından itibaren yaz mevsiminin sıcak günleri başladığı gibi mağara tavanından damlayan sulardan, tavan kenarlarında akan sular sütun şeklinde buz haline gelirler. Mağara zemininde irili ufaklı dikilirler. İşte bu hal tabii buzlar şiddetli yaz mevsimi devam edip uzayıp gittikçe hararetin giderilmesi sebep olur. Sonbahar mevsimi gelip geçince kış soğuklarının başlaması ile beraber o mağara garip bir hal ile sıcak kaplıca hamamına benzer bir sıcaklık yaymaya başlar.

Mağara içinde meydana gelen buzlar o civardaki bahçe sahipleri tarafından çıkarılıp satılır. Bu mağaranın buzuna kudret buzu denir ve insanlar arasında şifalı olduğuna inanılır. Beldemize atanan memurlar, misafirler, devlet büyükleri ve devletten bazı merak sahipleri bu tabiat harikasını görmek için mağara içine inmek zahmetine katlanırlar. Mağara içine girilecek yol pek dar tehlikeli olup mum yakılmadan girilemez, yol bilen olmadıkça inilip çıkılmaz. Buzluğun her cihetinde latif bahçeler bulunup suları da buzluk altından kaynadığından gayet soğuktur. Dişine ve midesine güvenemeyenler içemez.

Denizden 1455 metre[44] yüksekliğinde bulunan buzluk

Süleyman Yapıcı

dağından ibarettir ki: bunun temelinde mağaradan akan sulardan Temmuz ve Ağustos aylarında Allah'u Teâlâ'nın kudreti ile nefis ve kendine mahsus berrak buzlar oluşur.

Yaz mevsiminin yayıcı sıcak günlerinde susayanlar bu soğuk buz kütlesi ile hararetlerini söndürürler.

Diğer buzlarda düşünülen hastalıklar ve ağrılar bu kudret buzunda yoktur. Bazı kimseler ve mevsime özel olan buz satıcıları donan buzları demir alet ile kırıp yük yük getirip kasaba ve vilayet merkezine nakledip ucuz bir bedelle satarak istifade ederler.

Ayrıca Zerteric köyü üzerinde olan Mastar dağında dahi böyle buz mağarası olup, yaz mevsiminde civar köylerin halkı bu buzları kırıp evlerine götürürler.[45]

Süleyman Yaprak

44. Buzluk bölgesinin rakımı 1.650 metredir.
45. Salname-i Diyarbekir, 1288 (1871/1872), c. 1, s. 207; Salname-i Diyarbekir, 1290 (1873/1874), c. 1, s. 379: Salname-i Diyarbekir, 1291 (1874/1875), c.2, s.111; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 233; Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 331; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 125–126; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 125–126; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 93; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s.100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s.171–172.

Osmanlı Salnamelerinde

II. Bölüm
Nüfus ve Yerleşim

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

NÜFUS

Harput şehri, nüfus bakımından pek kalabalık bir şehir değildir. Bunun sebepleri öyle görünüyor ki, şehrin daha çok müdafaa maksadına uygun olarak çevresindeki ovalardan yaklaşık 300 metre yükseklikteki tepeler üzerine kurulmuş olması ve dolayısıyla kalabalık bir nüfusun barınmasına elverişli olmayışıdır.

Harput; çok uluslu, çok dinli ve çok kültürlü bir mozaiğin en iyi temsil edildiği yerleşim yerlerinden biridir. Müslüman nüfusun yanında farklı ırk ve mezheplere mensup gayrimüslimlerin barış içinde bir arada yaşadığı şehirdi.

1. Müslüman Nüfus

Harput'a yerleşen ilk Türk ve Müslüman halkın 1086 yılında Çubuk Bey'in beraberinde getirdiği Türkmenler ve askerler olduğu bir gerçektir. Bunların sayıları bilinmemekle beraber pek de kalabalık olmadıkları tahmin edilmektedir. Çubuk Bey'e bağlı Türkmenlerin çoğunluğu göçebe olmaları sebebiyle, daha ziyada şehir dışındaki nüfusça seyrek arazilere ve hayvancılığa elverişli sahalara yerleşmiş olmaları büyük bir ihtimal dâhilindedir.

12. yüzyılın başlarında Harput ve çevresinde Artuklu Belek Gazi'nin hâkim olmasıyla şehre ikinci bir Türkmen

Süleyman Kapıcı

Müslüman gurubunun daha yerleşmiş olduğu, ancak bunlar da göçebe oluşları sebebiyle daha çok şehir çevresindeki sahalara yerleşmiş olmalıdırlar.

Daha sonraları Dulkadiroğulları, Akkoyunlular zamanında gelen Müslüman Türk unsuru da öncekiler gibi Harput merkezden ziyade Harput çevresindeki birçok köyün onlar tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Harput, her iki Türkmen devleti zamanında önemli bir merkez olma özelliğini koruduğundan Akkoyunlular'ın bölgenin Türkleşme-sinde önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir.

Safeviler zamanında Osmanlı-Safevi çatışmalarından dolayı Müslüman Türkmen nüfus sayısı göçlerle azalmış, ancak Osmanlı hâkimiyetinde sonra Müslüman Türk nüfus sayısı hızla artmıştır.

2. Gayrimüslim Nüfus

Şehroz, Çelebi, Gürcü Bey, Asur ve Sinabut adlarını taşıyan 5 mahallede yaşayan gayrimüslimler; Ermeni, Rum ve Süryani olmak üzere üç ana etnik guruptan müteşekkil olup bunların yanında az da olsa Latin ve Ecnebi'ler de bulunmaktadır.

Türkler, Malazgirt zaferinden sonra şehre gelip yerleştikleri için Müslüman mahalleleri, gayrimüslim mahallelerinin çevresinde kurulmuştur. Sadece Mezre'ye bakan Şehroz Mahallesi Müslüman Mahallelerinin dışında, şehrin batısında yer almaktadır.

Müslüman Türkmenlerin şehre farklı dönemlerde gelip yerleşmesiyle beraber Müslüman nüfus oranı gayrimüslim

46. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), s. 56–57, 63.

Süleyman Yabcı

nüfus oranından fazladır.[46]

Müslüman Türkmenlerin hâkimiyetinde olduğu gibi özellikle de Osmanlı hâkimiyetinde gayrimüslim halk, dini ve eğitim alanında serbest bırakılmış, her cemaat kendi liderini seçme hakkına sahipti. Osmanlı Devleti sınırları içinde olduğu gibi Harput'ta da yaşayan her dini cemaat ibadet ve ayinlerini tam bir serbestlik içerisinde yapabilmekteydiler.

Gayrimüslimler az da olsa bazı kısıtlamalar dışında bütün sosyal haklardan faydalanıyorlardı. İbadethanelerinde ibadetlerin dışında evlenme, boşanma, miras gibi benzeri meseleleri çözebiliyorlardı.[47]

Kendi eğitim sistemleri ve okullarında kendi lisanlarıyla eğitim yapma ve kendi lisanlarını konuşma haklarına sahiptiler. Bütün bunların yanında devletin resmi dairelerinde, organlarında ve mahalli idarelerde de görev veriliyordu.

3. Harput'un Nüfusu

Harput'un nüfusu, En kalabalık olduğu dönemlerde bile 10 bini ancak geçtiği görülür. 1312 (1894/1895) yılında yapılan en teferruatlı nüfus sayımında bile Harput'un nüfusu 14 bini bulmamaktadır. Her ne kadar 1325 (1907/1908) tarihli salnamede toplam nüfus 30.639 görülüyor ise de bu rakam bir önceki salnamelerde verilen nüfus sayısına göre çok yüksektir. Bu bakımdan verilen bu nüfus sayısı sadece Harput'a ait olup olmadığı belli değildir. Bu nüfus sayısına Harput'a bağlı yakın köyler de dâhil edilmiş olabilir. Bunun dışında yıllara göre Salnamelerde belirtilen nüfus oranları ise birbirine çok yakındır.

47. Ahmet Aksın, 19. Yüzyılda Harput, s. 187–186.

Sinemanur Yapıcı

Ayrıca salnamelerde Harput'un nüfusu yapılan sayımlarda yalnız erkeklerin sayılması veya sadece erkeklerle beraber kadınların sayılmasından dolayı da farklılık arz etmektedir.

Ancak Osmanlı salnamelerinde verilen hane sayılarından yola çıkarak nüfus tespitinde bulunan araştırmacıların bazıları her haneyi 7, bazı araştırmacılar da 5 veya 6 kişi olarak kabul etmişlerdir.

Biz burada ortalama her haneyi 6 kişi olarak kabul ettiğimiz zaman 1298 (1880/1881) yılında 2361 hane olan Harput'un nüfusu 14.166,

1301–1307 (1883/1884–1889/1890) yıllarında 2397 hane olan Harput'un nüfusu 14.382,

1310 (1892/1893) yılında 3000'e yakın hane olan Harput'un nüfusu 18.000,

Mahalleler bazında en teferruatlı nüfus sayımı yapılan 1312 (1894/1895) yılında 2865 hane olan Harput'un nüfusu 17.190 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sayılara Saray ve Hüseynik dâhil değildir.

Tarihi sırasına göre Osmanlı salnamelerinde belirtilen Harput'un nüfusu aşağıya çıkartılmıştır:

1291-1293 (1873/1877) yılı salnamelerine göre Harput'un nüfusu;

Erkek Müslüman nüfusu 4155,
Erkek gayrimüslim nüfusu 2624,
Toplam nüfus 6779'dur. [48]

48. Salname-i Diyarbekir, 1290 (1873/1874), c. 1, s. 370; Salname-i Diyarbekir, 1291 (1874/1875), c. 2, s. 82; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 196: Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 336.

Süleyman Yapıcı

1298 (1880/1881) yılı salnamesine göre Harput'un nüfusu;

21 mahalle, 2361 hane, 3896 Müslim, 1567 Ermeni, 220 Protestan, 194 Rum, 40 Latin, 5967 toplam.[49]

1301-1307 (1883-1890) yılı salnamelerinde Harpu'un Hüseynik ve Saray dâhil olmak üzere nüfusu;

3297 hane, 3850 gayrimüslim nüfusu, 4303 Müslim nüfusu, 8153 toplam.[50]

1325 (1907/1908) tarihli salnamede ise Harput genel nüfusu;

11.551'i erkek, 10.132'si kadın olarak toplam 21.683 İslam,

3.514' erkek, 3.390'ı kadın olarak toplam 6.903 Hıristiyan,

52'si erkek, 61'i kadın olarak toplam 113 Katolik,

605 erkek, 640 kadın olarak toplam1245 Protestan,

71 erkek, 91 kadın olarak toplam162 Latin,

244 erkek, 288 kadın olarak toplam 532 Süryani olmak üzere;

Toplam 30.639 nüfusu vardır.

Her sınıf halk kendi lisanlarıyla konuşmakta olup, gayrimüslim milletine mensup olan halk Türkçeye aşinadır. Halk Türkçe, Kürtçe ve Hıristiyanca da konuşurlar.[51]

---

49. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), 81.
50. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 123; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 123; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 90; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 98.
51. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 163, 165–175.
52. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 50.

Süleymaniye Yapıcı

Mahallenin İsmi	Toplam		İslam		Rum		Ermeni		Katolik		Protestan		Latin		Kendiliğinden		Hane
	Toplam	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Ahmed Bey	206	94	94	112													47
Ağa	702	329	379	373													172
Haraba Mescid	590	290	290	300													124
Alaca Mescid	612	318	318	294													144
Zahiriye	360	175	175	185													72
Kara Sofu	363	175	168	48	46		114	114	4	3	9	5					57
Meydan	1284	630	654	630	654												299
Esediye	640	395	310	325	315												153
Medrese	300	141	159	141	159												58
Ebu Tahir	728	377	351	377	351												167
Kale	196	100	96	100	96												51
Sara Hatun	851	428	423	428	423												195
Cami-i Kebir	570	291	279	291	279												135
Hacılar	601	298	303	298	303												149
Ortak	327	173	154	173	154												91
Ahi Musa	257	141	116	141	116												53
Şehroz	1800	979	821	-	-		722	599	3	3	243	213				6	313
Çelebi	615	307	308	-	-		267	272	9	7	31	29					119
Gürcü Bey	1056	550	506	-	-		532	795	3	3	15	8					184
Asur	738	370	368	-	-		260	272	4	2	73	58	33	37			148
Sinabut	543	301	242	-	-		263	211	13	9	25	22					134

Sürekli Yayın

Harput'un mahalle bazında genel nüfusu aşağıya çıkartılmıştır:[52]

Harput'a Yerleşen Aşiretler ve Nüfusları

Aşiret Adı	Nüfus
Elvecli	1954
Parçekan	1942
Herdi	2241
Zebuh	1813

Adı geçen aşiretlerin tümü yerleşik olup, bazıları yaz mevsiminde hayvanlarını yüksek dağlardaki belli yaylalara çıkarıp, yağ kapları dolu olarak mevsiminde köylerine geri dönerler.[53]

Süleyman Kapıcı

53. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 118, 120; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 118, 120; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 85, 87; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 96, 97.

Osmanlı Salnamelerinde

MAHALLELER

Harput'ta mahallelerin sayısı ve adları yıllara göre değişkenlik göstermiştir. 1869 yılından önceki yıllara ait mahalle isimleri ve sayıları üzerinde durmaksızın 1286 – 1325 (1869 – 1908) tarihleri arasındaki salnamelerde Harput 21 mahalleden oluşmaktadır.[54] Bu mahalle isimleri ise ın farklı konularında geçmektedir.

Bu mahallelerden 16'sı Müslüman, 5'i ise gayrimüslim mahallelerinden oluşmaktadır.

Hüseynik köyü ile Saray Mezrası (köyü) de Harput'a yakınlığından dolayı mahallelerinden biri gibi kabul edilmiştir.[55]

Salnamelerde geçen Harput Mahallelerinin isimleri şunlardır:

I. Müslüman Mahalleler

1. Ahmed Bey Mahallesi,
2. Ağa Mahallesi,

54. Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 188–189; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), 81; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 169.
55. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 54.

Süleyman Yapıcı

3. Haraba Mescid Mahallesi,
4. Alaca Mescid Mahallesi,
5. Zahiriye Mahallesi,
6. Kara Sofu Mahallesi,
7. Meydan Mahallesi,
8. Esediye Mahallesi,
9. Medrese Mahallesi,
10. Ebu Tahir Mahallesi,
11. Kale Mahallesi,
12. Sara Hatun Mahallesi,
13. Cami-i Kebir Mahallesi,
14. Hacılar Mahallesi,
15. Ortak Mescidi Mahallesi,
16. Ahi Musa Mahallesi.

II. Gayrimüslim Mahalleleri

1. Şehroz Mahallesi,
2. Çelebi Mahallesi,
3. Gürcü Bey Mahallesi,
4. Asur Mahallesi,
5. Sinabut Mahallesi.[56]

Ayrıca bu 21 mahallenin dışında sadece 1312 (1894/1895) tarihli salnamede Hoca Mescid[57] ve Süryani Mahallesi'nin de[58] isimleri geçmektedir.

56. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 14–15, 24, 25, 45, 50.
57. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 24.
58. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 26.

Süleyman Yapıcı

HÜSEYNİK VE SARAY

Harput'a en yakın yerleşim merkezlerinden ikisi Saray ve Hüseynik'tir. Saray, bazen Harput'un mezrası, bazen de mahallesi olarak kabul edilmiştir.

Hüseynik, köy olmasına rağmen, Harput'a yakınlığından dolayı bir mahalle gibi kabul edilmiştir.

Harput'a yaya olarak 15 dakika mesafede bulunan Hüseynik, 570 hane, 1 cami, 1 Rüşdiye mektebi, gayri müslimlere ait kız erkek 2 ibtidai okul, 1 kilise, 2 hamam, 6 buzhane, ziyaretgâh olan Seyyid Kasım'ın kabri bulunmaktadır.[59]

50 tarihinde sadrazam merhum Reşid Paşa bölgenin ıslahını tamamladıktan ve şehir merkezini Mezra'ya naklettikten sonra Hüseynik köyünde büyük bir kışla ve sağlam bir cephane binası yaptırmış ise de sonraları 4. Ordu-yu Hümayun'un Erzurum ve daha sonra da Erzincan'a nakledilmesiyle kışla harap olmuştur.[60]

1305 (1887/1888) ve 1307 (1889/1890) tarihli salname-

59. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 68; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 72.
60. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 66–72; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890): s. 71–76.

Çiğdem Anıt Yapıcı

lerde Hüseynik köyünde üçüncü bir belediyelik teşkil edilmiş olup, belediye reisi ile çalışanları aşağıya çıkartılmıştır:

Reis	Halil Efendi
Aza	Ali Efendi
Aza	Hacı Yahya Ağa
Aza	Mazmanyan Akob Ağa
Aza	Yerserikyan Mardiros Efendi[61]

Saray köyü ise 52 haneden ibaret olup bu iki köy, şehrin kıble tarafında ve dağın eteğinde bulunup burada güzel bahçeler yetiştirilmiştir.[62]

Saray Mezrası ve Hüseynik Köyü'nün genel nüfusu

Mahallenin İsmi	Toplam	Toplum		Ehali		Rum		Ermeni		Katolik		Protestan		Latin		Ensoliye		Hane
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Saray Mezrası	269	125	138	72	73				60									52
Hüseynik Köyü	3582	1843	1739	330	341	-	-	1194	1069	7	5	275	288	36	36	1	2	88

aşağıya çıkartılmıştır:[63]

61. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 38; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 38.
62. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 68; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 72.
63. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 50.

Süleymaniye Yapıcı

HARPUT'TA BULUNAN ÇEŞİTLİ MÜLKLER

Osmanlı salnamelerinde müstakil bir bölüm olarak "*Kain Emlak-ı Mütenevvi'a*" veya "*Musakkafat-ı Mevcudiye*"şeklinde geçen bu bölüm, o günkü şehrin genel yapısı ile birlikte tüm zenginliklerini de ortaya koymaktadır.

Hemen hemen tüm Salnamelerde Harput şehrinde bulunan mülklerin çeşitleri ve sayıları belirtilmiştir. Bunlardan bazılarını müstakil kendi konuları için de ileride belirtilecektir.

Bu mülklerin sayı ve çeşitleri arasında tekrar olmasına rağmen sayı ve cins olarak farklılık göstermesinden dolayı salnamelerin tarih sırasına göre tüm mülkleri aşağıya çıkarıldı.

2360 hane, 842 dükkân, 9 han, 27 ahır, 124 mağaza, 15 kahve, 1 rüşdiye mektebi, 9 deynek (dink), 13 fırın, 118 oda, 9 hamam, 1 musluk, 2 karlık, 10 cami-i şerif, 1 hücre, 1 muvakkithane[64], 1 boyahane, 1 ihtisabhane[65], 1 nalbanthane, 26 dabağhane, 3 kirişhane, 1 salhane, 1 gasilhane[66], 1 bezirhane[67], 3 Müslüman mektebi, 2 tekke, 20 mescid-i şerif, 10 medrese, 8 türbe-i şerif, 1 kale, 1 eski zindan, 1 Ermeni mektebi, 1 Protestan mektebi, 1 Süryani mektebi, 6 Ermeni kilisesi, 6 Protestan kilisesi, 1 Süryani kilisesi, 2 samanlık, 1 kulübe, 3 değirmen, 1

64. Muvakkithane: Vakitlerin belirlendiği yer.
65. İhtisabhane: Belediye işlerine bakan memurun dairesi.
66. Gasilhane: Cenaze yıkama yeri.
67. Bezirhane: Keten tohumundan yağ çıkarılan yer.

Sivas Kitap Yapıcı

yel değirmeni, 257 bağ, 977 bahçe, 659 tarla, 153 meşelik, 5 sebzelik, 2 dutluk, 16 kavaklık, 3 hıyarlık, 3 buzluk, 1 mağaza, 1 ardıçlık, 2 söğütlük, 3 sakızlık, 169 mera, 405 çeşme, 27 arsa, 1 sengistan[68], 7 İslam kabristanı, 5 Hıristiyan mezarlığı, 21 mahalle, 6343 toplam müsakkafat.[69]

905 diğer müsakkafat, 27 boş arsa, 278 bağ, bahçe ve tarla, 4 deynek (dink) ve değirmen, 4 cami, mescid ve medrese, 9 hamam, 909 dükkân, 2361 hane, 6243 toplam müsakkafat.[70]

1 muvakkithane, 1 ihtisabhane, 1 kale, 8 kütüphane, 1 mekteb-i rüşdiye, 10 cami-i şerif, 22 mescid-i şerif, 10 medrese-i şerif, 30 hücre, 13 mekteb, 8 türbe-i şerif, 5 tekye-i şerif, 842 dükkân, 1 mensucat fabrikası, 118 emti'a[71], 2 çamaşırhane, 1 talimhane, 405 çeşme, 500 havuz, 977 bahçe, 264 bağ, 16 kavaklık, 4 söğütlük, 2 dutluk, 153 mişmişlik, 150 yoncalık, 15 çayırlık, 5 sebzelik, 150 bostanlık, 40 bademlik, 10 incazlık, 1 kazıklık, 11 hamam, 15 kahve, 13 fırın, 27 ahır, 2 samanlık, 9 buğday dingi, 2 pirinç dingi, 1 bezir dingi, 2 değirmen, 27 arsa, 1 meyhane, 26 yağhane, 2 boyahane, 1 bezirhane, 3 kirişhane, 21 nalbanthane, 1 salhane, 2 yünhane, 1 kilhane, 15 kovanlık, 10 kireçhane, 15 tetirlik, 1 cehrelik[72], 659 tarla, 2 harman yeri, 169 mera, 3 köprü, 4 kilise, 9 mekteb-i gayrimüslim, 1 murahhashane, 5 kar kuyusu, 1 buzluk, 7 kabristan-ı müslim, 8 kabristan-ı gayrimüslim.[73]

Harput içinde 1 harap kale, 10 cami, 10 medrese, 8

68. Sengistan: Taş Ocağı.
69. Müsakkafat: Üstü dam veya tavanla örtülü binalar; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 188–189.
70. Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 336.
71. Emti'a: Ticaret Malları.
72. Cehrelik: Pamuk ve ipek sarılan yer.
73. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), 83–86.

Siyasal Kitabevi

kütüphane, 13 müslim ve 9 gayri müslim mektebi, 8 kilise, 9 hamam,12 han, 843 dükkân ve 2675 ev bulunmaktadır.[74]

Şehir merkezinde 1 kale, kale içinde 1 cami, 15–20 ev, 10 cami ve çeşitli mescitler, 1 sıbyan mektebi, 10 medrese, 4 kütüphane, 12 evliya kabri, 8–10 adet gayrimüslim okulları, 8 kilise, 10 han, 9 hamam, 1 telgrafhane, 1 belediye binası, 1 zabıta dairesi, 1 ipek fabrikası, 1 dabağhane, 850 kadar dükkân, 3000'e yakın ev bulunmaktadır.[75]

Kasaba merkezinde tüccar ve diğerlerine mahsus büyük ve küçük 20 han, 800 dükkân, 9 kermen, 12 bezirhane, 1 ipek fabrikası, çeşitli halı ve manusa tezgâhları, 6300 hane[76], suyunun leziz ve nefaseti meşhur olan Yarım Çavuş çeşmesiyle beraber 47 pınar, 7 hamam, mükemmel bir hükümet konağı, Amerikan misyonları idaresinde ibtidai, rüşdi, i'dadi derecelerinde erkek ve kızlara mahsus 7, Ferer Kapuçin ruhbanları idaresinde 2, Süryani milletinin, Protestan ve Hıristiyanların 2'şer mektepleri, 8 kilise, 1 telgraf dairesi ve 1 belediye dairesi bulunmaktadır.[77]

Süleymaniye

74. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67–68; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 81–82.
75. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 48–52.
76. 6300 hane sayısı ya yanlış yazılmış, ya da köyleri ile birlikte toplam hane sayısı olabilir (S.Y.).
77. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s.170–171.

Osmanlı Salnamelerinde

III. Bölüm
Dini, Sosyal ve Eğitim Binaları

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

CAMİ VE MESCİDLER

Cami ve mescidler bizim geleneğimizde şehirciliğin en önemli unsurlarından biri olup, mahalle biriminin merkezidir. Harput'taki büyük camiler, halkın toplandığı, birbiriyle görüştüğü meydanlarda bulunmaktadır. Hemen hemen her bir büyük cami mahalleye de adını vermiş olup, cami ve mescidler genellikle yaptıranların isimlerini taşımaktadır.

Harput Merkezindeki cami ve mescidler ile ilgili Salnamelerde bazen sadece sayı ile bazen kısa bilgiler halinde bazen de minareli camiler olarak bilgiler verilmiştir.

Salnamelerde geçen bu cami ve mescidlerin isimleri ile haklarında bilgi verilenler şu şekilde sıralandı:

Harput'ta; Camii Kebir, Sara Hatun, Meydan, Ağa, Kurşunlu, Alaca, Ahmed Bey, Medrese, Ahi Musa, Hacılar, Hacı İsmail Ağa, Esediye diğer ismiyle Arslaniye, Ebu Tahir, Hankah, Kale Meydanı, Zahiriye, Kale, Meteris, Kara Sofu, Tepegöz, Ecibekar, Gökme, Mescid Altı, Meydan-ı Atik, Hoca Mescid, Ortak, Ali Ağa, Dabağhane, Şeyhü'l Kâinat, isimlerinde minareli ve minaresiz 10 cami, 22 mescid olmak üzere toplam 32 cami ve mescid-i şerif bulunmaktadır.

Ayrıca Harput'a bağlı Hüseynik, Hal, Dişidi, Çöteli, Müridi, Sarını, Hoş, Hacı Seyli, Şüşnaz, Piran, Ceyb, Nurali köylerinde de bir cami veya mescid-i şerif vardır.[78]

78. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 83; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.

Süleyman Kapıcı

Harput merkezde bulunan minareli camiler ise şunlardır:

Caminin İsmi	Bulundukları Semt	Yazılı Olan Erkek Nüfusu
Ahmed Bey	Dağ Kapısı	4
Ağa	Üç Lüle Çeşmesi Civarı	5
Kurşunlu	Hanönü	3
Muhammed Ağa diğer adı Alaca	Kayabaşı	3
Sara Hatun	Büyük Meydan yakınında	7
Camii Kebir	Keşşafoğlu Meydanı	4 [79]

Salnamelerde Harput'ta bulunan camilerden sadece iki büyük cami olan Ulu Camii ve Sara Hatun Camii hakkında bilgi verilmiştir.

Camii Kebir (Ulu Cami)

Şehir merkezinde antika eserlerden sayılan Ulu Cami ismiyle mabed-i şerif, halen mamur ve muntazaman mevcut, pek kıymetli bir minberi bulunan ve mimari tarzındaki sağlam ve dayanıklılığı ile hayretle seyredilen Cami-i Kebir'in ikinci banisi kısa bir müddet idarede kalan Melik'il Muzaffer'dir.[80]

Sara Hatun Camii

Büyük ve yeni müesseselerden olarak Sara Hatun Camii, mahalli büyük ulemadan merhum Müftü Elhac Ahmed Efendi'nin kendi himmetleri ve nakdi, halkın bedeni yardımıyla 1259 senesinde yapılmış ve eski yapısına nispeten Sara Hatun cami-i şerifi bilinen ismiyle baki kalmış olan büyük mabed bu memlekette medar-ı iftihar feyizli bir eser olarak kalmış olup, o beş vakit cemaatin feyziyle dolup taşmaktadır.[81]

79. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 10.
80. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s.167.
81. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 49.

Süleyman Yapıcı

MEDRESELER

Osmanlı Salnamelerinde Medrese ve müderrislerle ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Yıllara göre Harput'a bulunan medreselerin sayısı on [82], on yedi [83] medrese gibi değişkenlik arz etmektedir. Bu medreselerde büyük âlimlerin müderrislik (hocalık) yaptıkları, ancak medrese ve öğrencilerin sayıları salnamelerde farklı olup, bazı yıllarda öğrenci sayısının 800'den fazla olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca salnamelerde medreselerin isimleri, talebe sayısı, müderrislerin isimleri, bulunduğu semt ve mahalleler veya medreseyi yapanların isimleri farklı şekillerde belirtilmiştir.

Bu medreselerin içinde sadece Kurşunlu Medresesi ile ilgili az da olsa detaylı şu bilgiler verilmektedir:

"*Bu medrese diğer medreselere göre nadiren rastlanacak derecede geniş ve muntazamdır. Bunlardan Kurşunlu Medresesi iki tarafı ve üzeri örtülü taştan öğrenci hücreleri olup, eğitime ve müderrislere mahsus üç adet dershanesi, kütüphanesi, cami-i şerifi ve bir adet muntazam rüştiye ve iptidaiye mektebini de içine almaktadır. Rüştiye mektebi mülkiye inşasından sonra iptidaiye Mektebine çevrilmiştir.*

82. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 83; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 81.
83. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 165–175.

Süleyman Yapıcı

Medresenin çevresinde lezzetli bir su akmakta olup, geçen sene belediye tarafından bir de havuz yapılmış ve bu çeşme bitişiğinde çok yaşlı ve çok büyük bir çınar ağacı bulunup yaz mevsiminde medresenin çevresine güzellik katmaktadır.

Mevcut medresede Allah'a hamdolsun ilmi seven padişahımızın sayesinde ilim tahsiline özenle devam edilmekte ve memleketin büyük feyizli ilmi birkaç yüz seneden beri devam etmekte olup bu beldeden İslam âlemine iftiharla layık olacak itibar gören (beğenilen) büyük âlimler ve müellif sahipleri yetişmiştir."[84]

Diğer salnamelerdeki medreselerle ile ilgili ve 1312 (1894/1895) tarihli Ma'muratü'l-Aziz salnamesindeki bilgiler birleştirip bir bütün olarak verilmeye çalışıldı.

Medreselerin İsimleri	İsmi ve Mahallesi	Banisi	Müderrisleri	Erkek Nüfusu	Talebe Sayısı
Sara Hatun	Büyük meydan civarı Sarahatun Mahallesi	-	Hacı Veli Efendi	20	50
Emiriye veya Arslaniye	Eski Talatr Mahallesi Cad. Emiriye Mahallesi	-	Hasan Efendi	5	-
Zahiriye	Hacı Muhammed Efendi Sokağı Zahiriye Mahallesi	-	Osman Efendi	-	20
Kurşunlu	-	Erkiden Mevcut	Hacı Muhammed Efendi	-	40
Çukurcuda	-	-	-	-	-
Arapgirli Hacı Kamil Paşa	Kayıtsızcami [illegible] Hocu Mescid Mahallesi	Hacı Kamil Paşa	Hacı Hamid Efendi	40	80
Süleyman Paşa	[illegible]dır Sokağı	Süleyman Paşa	Müft Hacı Muhammed Efe	80	50
Tevfikiye	Ali [illegible]ey Mahallesi	-	Hasan Efendi	5	20
Hacı Ömer Ağa veya Ömeriye	Mescit yola meydana	Hacı Ömer Ağa	Muhammed Efendi	10	30
Meydan	Meydan Çeşmesi yakası	-	Hacı Muhammed Efendi	4	10
Ahmed veya Muhammed Ağa	Keyabası	-	Seyfeddin ve Hasan Efendiler	-	
Cüllef [illegible]n Hacı Mehmed [illegible]	Kurşunlu Cami-i Şerif Havalisinde	-	-	6	-

84. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 49–50.

Hacı Muhammed Efendi	-	Hacı Muhammed Efendi	-	-	-
Hacı İshak Paşa Medresesi	Tarlabaşı civarı Zahiriye Mahallesi	İshak Paşa	Muhammed Efendi	35	30
Şihkiye veya Hacı İshak Ağa	Çarşı Ağa	Hacı İshak Ağa	Seyh Hacı Muhammed Ef.	-	40
Civarında Hacı İbrahim Paşa	Memuru yok mevkuma	İbrahim Paşa	Ali Efendi	60	60
Cübriye	Üç Lüle Cenaze Civarı Ağa Mahallesi	-	Ahmed Efendi	8	25
Camii Kebir	-	-	-		10
Kanuncu Osman Ağa	Karşında Camii-i Şerif civarında	Osman Ağa		8	-
Yusuf Ziya Paşa	Karşında Camii-i şerif yakınında	-	-	8	-
Civarında Hacı İsmail Ağa	Karşında Camii-i şerif yakınında	Hacı İsmail Ağa	-	10	-
Kaşgaf mahe	Kaşgaf eğlik mevkuma camii-i kebir Mahalleri	-	-	10	-
Hacı Ahmed Ağa	-	Hacı Ahm	-	-	-
Melik Fuad	-	Melik Fuad	-	-	-
Fahire Hatun	-	Fahire Hatun	-	-	-
Sahiye	-	-	-	-	-

85. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 24.

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

KÜTÜPHANELER

Bir ilim ve irfan yeri olan Harput'ta Salnamelerde sekiz adet kütüphaneden[86] bahsedilmektedir. Salnamelerde bu kütüp-hanelerden sadece üç kütüphanenin ismi geçmektedir. Bunlar; Kurşunlu, Mısırlı Kamil Paşa ve İbrahim Paşa kütüphaneleri olup, toplam 1600 cilt nefis kitapların muhafaza edildiğini ve bu kitapların çoğunun el yazısıyla yazılmış nefis ilmi eserlerden olduğu belirtilmektedir.[87]

Harput'ta bulunan kütüphanelerle ilgili şu bilgiler verilmektedir.

Kütüphane İsmi	**Banisi**	**Kitap Sayısı**	**Kurulduğu Tarih**
Kamil Paşa	Mısırlı Kamil Paşa	300[88]/500[89]	1275
İbrahim Paşa	Hacı İbrahim Paşa	300	1249
Kuşunlu	Harputluzade Hacı Muhammed Ağa	1000	1210 [90]
Çötelizade	-	1000 [91]	

86. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), 83; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 71.
87. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 50.
88. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 144; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 144.
89. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 61.
90. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 61.
91. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 144; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 144.

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

TEKKE VE ZAVİYELER

Tekke ve zaviyelerin Osmanlı toplum hayatındaki yeri ve önemi büyüktür. Bu tekke ve zaviyeler, Anadolu ve Rumeli'nin müslümanlaşmasında çok etkili olmuşlardır.

Harput'ta, gerek şehir merkezinde ve gerekse Harput'un ücra yerlerinde birçok tekke ve zaviyeler mevcuttur.

Salnamelerde, Harput merkezinde bulunan tekkelerin ve zaviyelerin sayıları ile ilgi bilgiler yıllara göre 2 Tekke [92], 5 Tekye-i Şerif [93] olarak farklılık göstermektedir.

1312 (1894/1895) ve 1325 (1907/1908) yıllarında isimleri belirtilen tekke ve zaviyeler şunlardır:

Tekke ve Zaviyelerin İsmi	Semtleri	Tarikatları	Nüfusları Yazılmış Erkek	Kadın
Hacı İmam Efendi Tekyesi	Meydan Çeşmesi Yakınında	Kadiri	15	-
Nazır Baba Zaviyesi	Sarahatun Mahallesinde	Nakşibendî	2	-
Şeyhü'l Kâinat Zaviyesi	Sarahatun Kura-yı Ağberi civarında	Nakşibendî	5	4
Şeyh Şerafeddin Ahmedbey				

92. Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c.2, s. 188–189.
93. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 83–86.

Süleyman Yapıcı

Zaviyesi	Mahallesinde	Nakşibendî	1	1
Tekke ve Nüfusları	**Semtleri**	**Tarikatları**	**Yazılmış**	
Zaviyelerin İsmi			**Erkek**	**Kadın**
Mansuriye Zaviyesi	Keşşafoğlu Meydan civarında	Nakşibendî	1	-
Seyyid Kasım	Hüseynik Köyü kasaba yolu	Kadiri	1	1 [94]

Ayrıca bunların dışında Meydan, Tevfikiye, Üryan Baba tekkelerinden de bahsedilmektedir. [95]

94. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 25.
95. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 165–175.

Süleyman Yapıcı

EVLİYA-İ KİRAM

Evliyalar şehri olarak da tanınan Harput'ta Osmanlı öncesi dönemine ait birçok evliya-i kiram bulunmaktadır. Bunlardan büyük çoğunluğunun kabir ve türbeleri halen mevcut olmasına rağmen bir kısmı ise kaybolup gitmiştir.

Salnamelerde Harput'ta bulunan evliya-i kiramdan olup ziyaretgâh olarak kabul edilenlerin isimleri sayılmış ve bunlarla ilgili kısaca şu bilgiler verilmiştir:

Harput'ta şehir merkezinde Nazır Baba, yaya olarak 15 dakika mesafede azizlerden Şeyhü'l Kâinat olarak bilinen Fetih Ahmed, Üryan ve Mansur Babalar ile şehrin güney orta tarafında ve hemen bitişiğinde Celal, Şemsi, Esed, Adil, Tahir, Ömer, Alaaddin Baba adında yedi neferin kabirleri vardır. Bu yedi kabristan Abdulmecid Han zamanında kendi istekleriyle üzerlerine kaba olarak bina edilmiş kabirleri daha sonraları harap olmuştur.

Yine Hüseynik karyesinde Seyyid Kasım kabri ziyaretgâhtır. [96]

Bunlardan haklarında kısaca bilgi verilen evliyalar ise şunlardır:

96. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 101: Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 50–51; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.

Süleyman Yapıcı

Nazır Baba

Harput Kasabası içinde kendi ismine mensup özel zaviye içinde defnedilmiştir.

Ankuzu Baba

Kendisi vilayet merkezine (Ma'muratü'l-Aziz) iki saat, Harput'a bir saat mesafede ve doğu tarafında büyük taşlarından meydana gelmiş gibi yekpare görünen bir dağın üst zirvesinde defnedilmiştir.[97]

Şeyhü'l Kâinat Fetih Ahmed Hazretleri

Kendisi Ma'muratü'l-Aziz'e bir buçuk saat ve Harput'a yaya olarak 15 dakika mesafede yüksek ve güzel bir mevkide bahçeler arasında bulunan ve Şeyhü'l Kâinat adıyla bilinen Fetih Ahmed hazretlerinin mübarek kabirleri bulunmaktadır. Üzerinde kaba bir yapı ve yanında bitişik kendi adına küçük bir mescidi vardır. Fetih Ahmet Baba'nın kabri o kadar büyük bir ruhaniyetle doludur ki onu ziyaret edenler gönüllerinde güzel bir feyizle ferahlarlar.[98]

Üryan Baba

Kendisi kasabaya on dakika mesafede ve etrafında bulunan taşlık bir mahalde defnedilmiştir.[99]

Bütün bunların mübarek kabirleri her kes tarafından kâmil ihlâsla ziyaret edilerek ruhaniyetlerinden medet umarlar.[100]

97. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 88–89.
98. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 88–89; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 50–51
99. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 88–89.
100. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.

Süleyman Yapıcı

KİLİSELER

Osmanlı döneminde gayrimüslim halk, kendi dini inançlarında tamamen serbest olup, her cemaat kendisine ait ibadethanelerde ibadet ve ayinlerini serbestçe yapabilmekte ve dini liderlerini seçebilmekteydiler. Gayrimüslimlerin ibadetlerine kesinlikle kimse müdahale edemezdi.

Bunun yanında gayri Müslimler ibadetlerinin dışında da evlenme, boşanma, miras gibi hukuki meselelerini de bu ibadethanelerinde çözebiliyorlardı.

Bunlara ait ibadethaneler, Müslümanlara ait ibadethanelerden farklı görülmemiş ve koruma altına alınmıştır. Bu ibadet yerlerinin iç teşkilatına karışılmamış ve bu yerlerin idaresi kendi cemaatlerine bırakılmıştır.

Osmanlı salnamelerinde kiliseler ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Salnamelerde Harput'ta dört[101] ve sekiz[102] kiliseden bahsedilmektedir. Gerek kasaba içinde ve gerek Hüseynik, Holvenk, Aşvan, Erzurik, Karinket, Kıraç, Eylemil, Hersenk,

101. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 80.
102. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 71.
103. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 171.

Süleyman Kapıcı

Çöteli, Körpe, Zerik, köylerinde gayrimüslim milletine ait on sekiz kilise ve Holvenk köyünde de bir de manastır vardır.[103]

Harput'ta bulunan kiliselerin isimleri bulundukları semtleri, mensup oldukları cemaatleri aşağıda gösterilmiştir:

Kilisenin İsmi	**Bulundukları Semt**	**Cemaat İsmi**	**Kayıtlı Erkek Nüfusu**
Protestan	Kale Hamamı	Protestan	1
Surb İstepanos	Kilise Sokağı	Ermeni	1
Surb Karabet	Kilise Sokağı	Ermeni	1
Meryem Ana	Süryani Mahallesi	Süryani	1
Protestan	Çakur Caddesi	Protestan	1
Surb Kub	Berberoğlu Caddesi	Ermeni	2
Farviriye	Hüseynik Köyünde	Ermeni	2 [104]

Bu kiliselerin içinde sadece Meryem Ana Kilisesi ile ilgili bilgiler verilmektedir:

Meryem Ana Kilisesi

Harput Kalesi'nin altında kadim Süryani milletine mahsus olarak miladi hazreti İsa'dan 179 sene sonra yapılmış ve halen mamur bulunan 1500 senelik bir kilise vardır ki, Kızıl Kilise derler. İşte bu kilisedeki bir taşta "*milattan 179 sene sonra Hartepert'te Süryani'den Meryem Ana kilisesi bina olundu ve 1134 de Tatarların Yunan diyarını mülklerine kattıkları esnada ve gönderilen padişahın hükümeti ahdinde Süryanilerin piskoposları, reisleri belirtilen melikin yanına varıp aldıkları emir üzerine gerek bu kiliseyi ve gerek bunun güney doğusunda çay kıyısında bulunan Marteşmun isimli kilise ile Sinabut ve Hüseynik kiliselerini tamir ettiler*" ibaresi Süryani lisanıyla yazılmıştır.[105]

104. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 26.

105. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 50–51.

Süleyman Kaplan

HAN VE HAMAMLAR

Salnamelerde belirtilen Harput'taki han ve hamam sayıları yıllara göre değişmektedir. 1298 (1880/1881) yılı salnamesinde 11 hamam[106], 1301, 1302, 1305 (1883–1888) yılı salnamesinde 9 hamam ve 12 han[107,] 1310 (1892/1893) yılı salnamesinde 9 hamam ve 10 han bulunup bu hanların çoğunluğu büyük, sağlam ve muntazam eserlerdendir[108]. 1325 (1907/1908) yılı salnamesinde ise 7 hamam ve büyüklü küçüklü 20 han[109] bulunmaktadır.

Harput merkezde bulunan hanlar şunlardır:

İsimleri	**Bulundukları Semt**	**Kayıtlı Olan Erkek Nüfusu**
Çöteli Zade Hanı	Şeytan çarşısında	5
Dayızade Amoş Bey Hanı	Han Önünde	7
Hacı Muhammed Efendi Hanı	Demirli Han civarında	3
Hacı Muhammed Efendi Hanı	Demirli Han civarında	2
Aboş Zade Hanı	Saraçlar civarında	6
Çöteli Zade Hanı	Saraçlar civarında	7
Hacı İbrahim Paşa Hanı	Yeni Han civarında	15

106. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 85.
107. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100¸Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67.
108. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 51.
109. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.

Süleyman Yapıcı

Şekerci Hacı Ali Oğlu Şahin Hanı	Şekerci Hanı civarında	5

Harput merkezde bulunan hamamlar şunlardır:

İsimleri	**Bulundukları Semt**	**Kayıtlı Olan Erkek Nüfusu**
Hacı İshak Paşa Hamamı	Demirli Han civarında	3
Hacı Yunus Hamamı	İkinci Belediye Dairesi civarında	4
Hoca Hamamı	Uzan Hasan Sokağında	6
Dere Hamamı	Hamam Sokağında	4
Yeni Hamam	Esediye Mahallesinde	3
Paşa Hamamı	Meydan Mahallesinde	4
Kale Hamamı	Mardinli Sokağında	6
Sinabut Hamamı	Hüseynik Caddesi üzerinde	4
Sinabut Hamamı	Acı Çeşmede	2
Cemşid Bey Hamamı	Sarahatun Camii Bitişiğinde.[110]	

Salnamelerde belirtilen bu hamamlar içinde sadece Dere ve Cemşid Bey hamamı ile ilgili bilgi verilmektedir:

Dere Hamamı

Melik Muzaffereddin tarafından bina edilmiş olan Dere Hamamı, halen mamur olup bazı vakıf eserlerinden biridir. Çötelizade Rıza Bey'in elinde vakfiyedir.

Cemşid Bey Hamamı

Meşhur Palu emirlerinden olup devlet-i aliyeye geçmişte hayırlı hizmetleriyle tanınmış olan Cemşid Bey'in adına kayıtlı olarak bir hamam mevcuttur ve o isme nispetle bilinen Palu kasabasında bir cami-i şerif vakfedilmiştir. [111]

110. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 45.
111. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 48–49,51.

Süleyman Yapıcı

ÇEŞME VE PINARLAR

Salnamelerde Harput'un tümünde (bahçeleri dâhil) 405 çeşme ve 500 havuz [112], Harput merkezde ise 47 [113] pınarın olduğu belirtilmektedir.

Salnamelerde farklı konularda Harput merkezde şu çeşmelerin isimleri geçmektedir.

Üç Lüle Çeşmesi[114], suyu leziz ve nefis olan Yarım Çavuş Çeşmesi[115], Meydan Çeşmesi, Kurşunlu Medrese Çeşmesi[116] ve Acı Çeşme.[117]

Süleymaniyeci

112. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 84.
113.Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.
114. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 10, 24.
115. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.
116.Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 49.
117. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 45.

Osmanlı Salnamelerinde

MEKTEP VE OKULLAR

Harput'ta Müslümanlara ait resmi olarak ibtidai ve rüşdiye mektepleri bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde gayrimüslim halk, kendi dini inançlarında tamamen serbest olduğu gibi her cemaat kendisine ait okullarını da serbestçe kurabilmekte, eğitimlerini kendi lisanları ve inançları doğrultusunda yapabilmekteydiler.

Bunlara ait okul ve mektepler, devlet tarafından koruma altına alınmıştır. Bu eğitim yerlerinin iç teşkilatına karışılmamış ve bu yerlerin idaresi kendi cemaatlerine bırakılmıştır.

Harput'ta gayrimüslimler tarafından özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde çok büyük ve modern okullar kurulmuş, ancak zamanla bu okullar kendi amaçlarının dışında ve Osmanlı'ya ihanet noktasında kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Salnamelerinde Harput'ta, Müslüman ve gayrimüslimlere ait bulunan okulların sayıları yıllara göre değişkenlik arz etmektedir.

1298, 1301, 1302, 1305 (1880/1881, 1883/1884, 1884/1885, 1887/1888) yılı salnamelerinde 1 Rüşdiye Mek-

118. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), 83; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884) , Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67.

Süleyman Yapıcı

tebi, 13 Müslüman, 9 gayrimüslim Mektebi[118] ve on beş sene önce Amerikalılar tarafından yapılan büyük bir Protestan Mektebi[119], 1325 (1907/1908) yılı salnamesinde ise 2 resmi İbtidai ve 9 Sıbyan Mektebi, Amerikan Misyonerleri idaresinde İbtidai, Rüşdi, ve İdadi derecelerinde erkek ve kızlara mahsus 7, Ferer Kapuçin Rahipleri idaresinde 2, Süryani, Protestan ve Hıristiyanların idaresinde 2'şer mektepleri bulunmaktadır.[120]

Salnamelerde genel olarak belirli okullarla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Harput'ta Amerikalı misyonerler tarafından otuz seneden beri çeşitli mektepler tesis edilerek geçen sene yapılan ve Kulc denilen gündüz İdadi Mektepleri çok kuvvetli ve sağlam bir daire olup, şehrin de en güzel ve manzaralı mevkisindedir.[121]

Harput'la Ma'muratü'l-Aziz arasında ve şose yolu üstünde ismi halife padişaha mensup olarak bir Mekteb-i Mülkiye-i Hamidiye tesis ve inşa kılınmıştır. Mekteb-i Mülkiye-i Hamidiye'nin etrafı büyük bir bahçe olmak üzere fidanlar dikilip ve müstakil bir su getirilip iki de havuz yapılmıştır.

Mektebin binası pek muntazam, beğenilen güzel bir üslup üzere bulunup, dört etrafında eksiksiz bir letafete sahip ve ovayla gönlü cezp edici bir mevkide bina edilmiş bir mektep daha bulunmaz dense yeridir.[122]

---

119. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 68.
120. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170–171.
121. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 54.
122. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 54.
123. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 101; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 68; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 54.

Harput'a bağlı Hüseynik köyünde ise 1 Rüşdiye[123], Sarını, Şüşnaz, Pekinik, Hersenk, Alaca, Avcılı, Nurali, Cib, Boyraz, Hal, Dişidi, Obuz, Hoş, Mığı, Müridi ve Erzurik karyelerinde de birer sıbyan mektebi vardır.[124]

Rüşdiye Mektebi

Yıllara göre Harput Rüşdiye Mektebinde görev yapan öğretmenlerle öğrenci sayıları aşağıya çıkartılmıştır.

Birinci Öğretmen Mustafa Naci Efendi.[125]

İkinci Öğretmenler İbrahim Lebib Efendi[126], Hacı Muhammed Efendi[127], Bekir Efendi[128], Kamil Efend[129], Tevfik Efendi.[130]

Üçüncü Öğretmen Hüsnü Efendİ.[131]

Rık'a ve Hat Öğretmeni Reşid Efendi.[132]

---

124. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170.
125. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 79; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 42; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 179¸ Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 331.
126. Salname-i Diyarbekir, 1291 (1874/1875), c. 2, s. 66.
127. Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 179.
128. Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 331.
129. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 79.
130. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 42; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 42.
131. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 42.
132. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), 79; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 42; Salname-i Ma'muratül-Aziz 1307 (1889/1890), s. 42.
133. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 80.

Süleyman Yıldırım

Kapıcı Muharrem Efendi.[133]

Öğrenci sayıları; 40[134], 70[135], 75[136], 80[137] ve 66[138] gibi yıllara göre farklıdır.

İbtidai Mektebi

Birinci Öğretmen Hafız Ali Efendi
İkinci Öğretmen Ahmed Efendi
Öğrenci sayısı 46.

Harput Kız İbtidai Mektebi

Öğrenci sayısı 68.

Sarını Nahiyesi İbtidai Mektebi

Muallimi Mustafa Efendi
Öğrenci sayısı 12.[139]

Harput'ta bulunan okulların isimleri, bulundukları semtler, mensup oldukları din ve cemaat ile erkek ve kız öğrenci sayıları şu şekilde belirtilmiştir.[140]

Süleyman Yapıcı

134. Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 179.
135. Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 331.
136. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 79.
137. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 80; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 42.
138. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 42.
139. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), , s.71.
140. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 14–15.

Mektep İsimleri	Bulundukları Semt	Cemaat İsmi	Kayıth Olan Nüfus	
			Erkek	Kız
Ağa Mahallesi Mekteb-i İbtidaisi	Ağa Mahallesi	Müslim	-	60
Ermeni Mekteb-i İbtidaisi	Şehroz Mahallesi İçinde	Ermeni	77	-
Ermeni Mektebi İbtidaisi Kız	Şehroz Mahallesi İçinde	Ermeni	-	77
Çelebi Mahallesi Ermeni Mektebi	Mahalle İçinde	Ermeni	79	-
Gürcü Bey Mahallesi Ermeni Mektebi	Mahalle İçinde	Ermeni	83	-
Gürcü Bey Mah. Ermeni Mekteb Kız	Mahalle İçinde	Ermeni	-	83
Sinabut Mahallesi Ermeni Mektebi	Mahalle İçinde	Ermeni	84	-
Şehroz Mahallesi Protestan Mektebi	Mahalle İçinde	Protestan	130	-
Şehroz Mahallesi Kız İbtidaiyesi	Mahalle İçinde	Protestan	-	80
Gürcübey Mah. de Kapucin-i Latin	Mahalle İçinde	Muhtelif	60	-
Gürcübey Mah. de Kapucin-i Latin Kız	Mahalle İçinde	Muhtelif	-	30
Fırat Kolej Amerika Misyon İdadi Mektebi	Şehroz Mahallesi sonund	Protestan	40	-
Fırat Kolej Amerika Misyon İdadi Mekt. Kız	Şehroz Mahallesi sonund	Protestan	-	35
Fırat Kolej Amerika Misyon Rüşdiye Mektebi	Şehroz Mahallesi sonunda	Protestan	40	-
Fırat Kolej Amerika Misyon İdadi Mekt. Kız	Şehroz Mahallesi sonunda	Protestan	-	20
Fırat Kolej Amerika Misyon ibtidaiye	Şehroz Mahallesi sonunda	Protestan	59	-
Fırat Kolej Amerika Misyon İbtidaiye Kız	Şehroz Mahallesi sonunda	Protestan	-	50
Hüseynik Karyesi Mekteb-i İbtidasi	Köy İçinde	Ermeni	14	-
Hüseynik Karyesi Mekteb-i İbtidasi Kız	Köy içinde	Ermeni	-	1

Osmanlı Salnamelerinde

IV. Bölüm
Ziraat, Ticaret ve Üretim

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

BAHÇELER VE YETİŞEN MEYVELER

Harput, konumu itibariyle savunma maksadına yönelik, kalenin etrafında yüksek tepeler silsilesi üzerine kurulmuş bir şehirdir. Birbirinden bağımsız olan bu sarp kayaların etrafı derin uçurumlarla çevrilidir. Şehir merkezi birbirine bitişik nizam içinde oluşan evler ve mahallelerden meydana geldiği için de Harput merkezi bağ ve bahçe yetiştirmeye müsait değildir. Buna rağmen Harput'un güneyi yani ovaya bakan kısmı hariç, doğu, kuzey ve batı tarafları mükemmel ve büyük bahçelerden ve yazlıklardan oluşmaktaydı.

Harput şehri ticari bir merkez oluşunun yanında şehir çevresinde yapılan bağcılık ve bahçeciliğin önemi çok büyüktür. Bu aynı zamanda Harput şehrinin ekonomik hayatında da küçümsenemeyecek bir öneme haizdir.

Ma'muratü'l-Aziz salnamelerinde Harput etrafındaki bahçeler ve yetişen ürünleri ile ilgili detaylı olarak şu bilgiler verilmektedir

1292 (1875/1876) Diyarbekir ve 1298 (1880/1881) Ma'muratü'l-Aziz Salnamelerinde Harput'ta; 977 bahçe, 278 / 264 bağ, 659 Tarla, 169 mera, 153 meşelik, 16 kavaklık, 2/4 söğütlük, 1 ardıçlık, 3 sakızlık, 2 dutluk, 3 hıyarlık, 153 mişmişlik[141], 150 yoncalık, 15 çayırlık, 5 sebzelik, 150 bostanlık, 40 bademlik, 10 incazlık[142] ve bu bahçelerde 405

141. Mişmişlik: Kayısı Bahçesi
142. İncaz: Kara erik

Süleyman Sapıcı

Çeşme, 500 Havuz[143], bulunduğu belirtilmektedir.

Salnamelerde Harput bahçeleri çok güzel bir şekilde anlatılmaktadır.

Yaz mevsiminde havası çok güzel ve mutedildir, bazı seneler kışı çok uzun, soğuğu şiddetli olur. Harput'ta içinde bahçe yetiştirilmesine mevki itibariyle müsait değilse de güney kısmı hariç üç etrafında muntazam ve kuvvetli yeşilliğiyle diğer bahçelerden daha beğenilen 1000 kadar bağlık ve bahçeliklerle çevrili ve süslenmiş bulunup her bahçede birer yazlık ev mevcuttur.

Sahipleri ilkbaharda ailece bu güzel bahçelerine göçerek güz sonuna kadar ikamet ederler. Kasabada sanat icra edenler ve ticaretle uğraşanlar geçimlerini kazanmak için akşam sabah birkaç saatten fazla mesafeyi yaya olarak gidip gelerek bu zahmete katlanırlar.

Bahçelerin içinde çeşitli akan sular ve havuzlar vardır. Genel olarak havası güzel olup çoğunluğu kuzeye yayılmış ve birçok mahallere nazırdırlar.

Bu bahçelerdeki meyvelerin çeşitleri ve lezzetleri hayret edilecek şeydir. Otuz kırk çeşit üzüm ve o kadar çeşit de armut bulunur ve her çeşit birer isim ile anılır. Pekinik denilen yerdeki bağların üzümü gelecek senenin mahsulü oluncaya kadar bozulmaz. Hele Mart ve Nisan aylarında çok bol ve çok da ucuz olarak satılır.

Armutlar içinde hazmı hoş bir ekşi armut vardır ki nefis armutları yetiştirenler bu armudun bütün armutlardan daha lezzetli olduğunda ittifak ederler. Abbasi denilen armut da tadı çok lezzetli olmaktan başka bir senenin mahsulü diğer senenin

143. Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 188–189; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881),s. 83–86.

Süleyman Yapıcı

mahsulü gelinceye kadar olgun ve tazeliğiyle kalır. Hatta kışın en son aylarında bile sağlam ve taze yeni koparılmış gibi zan edilir ki bu özellik başka cins armutta ve diğer meyvelerde bulunmaz. Bunlardan başka paşa armudu denilen bir çeşit armut vardır ki güzel tatlılığından dolayı çok rağbet edilir.

Kayısı, zerdali, elma, ayva, kiraz, vişne, erik, dut, şeftali, nar, badem, ceviz, pek bol olup kayısının da birçok çeşidi ve hatta Şam ve Malatya kayısılarından daha iyisi bulunur. Zerdali denilen adi cins kayısıdan pestili yapılır ve eşbabiye tabir edilen kurusu haylice dışarıya sevk olunur.

Kirazın da birkaç çeşidi ve pek nefisi olur. Hele vişnenin bol derecede olması hayret verici, okkası on paraya kadar satılır.

Dut mahsulünden fakir halk çok fazla istifade ederler. Şöyle ki ondan pekmez, pestil ve içine vişne dökülüp reçel ve değirmende öğütülüp içine badem veya ceviz konulup baklava dilimi şeklinde fakirane ve hazır bir tatlı yapılır. Çeşitli eriklerden de faydalar elde edilir.

Harput bahçelerinin mevkileri birbirinden farklı olup bir tarafı engin, bir tarafı orta derecede olduğu halde basit ve bir semti de buzluk denilen yüksek yerdir ki buzluk bahçelerindeki meyveler lezzeti su ve hava tesiriyle başka taraflardaki meyvelerden daha lezzetli olur.

Buzluk mevkisindeki meyveler, diğer üç mevkiden onar gün ve belki daha fazla bir fark ile olgunlaşırlar. Kiraz, vişne, kayısı gibi diğer yerlerde olgunlaşması ve bitmesi az bir müddet içinde olan meyveler, burada (Buzluk mevkiinde) uzun zaman ağaçları süslerler.[144]

144. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 52–53, 54; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 171.

Süleyman Yaprak

HARPUT OVASI VE ÜRÜNLERİ

Harput, konum itibariyle yüksek tepeler üzerine kurulmuş ovaya nazır bir şehirdir. Şehrin Güney ve Güney batısında bulunan Uluova, şehrin kuzey batısında bulunan Kuzuova, tarım üretimi için son derece elverişli ve verimli topraklara sahiptir. Tarım faaliyetleri, Harput şehrinin ekonomik haya-tında önemli bir yer alır.

Bu özellikleri ile beraber Harput Ovası ve bu ovada yetişen ürünler hakkında Ma'muratü'l-Aziz Salnamelerinde şu bilgiler verilmektedir.

Harput Ovası, kudret sahibi Allah'ın yüceliğini tasvir eden öyle bir güzel manzaradır ki, Kudret sahibi eşsiz güzellikleri, tabiatın tüm güzelliğini hep bir yere toplamış ve ovayı güzel ve faydalı bir cilvegah[145] kılmıştır. Uzunluğu 12, genişliği 6–7 saat kadar mesafeyi içine alan bu ovanın eşsiz manzarası gerçekten büyük bir ihsandır.

Bu güzel vadide ekilmeyen nokta kadar bile bir yer görülemez. Hele ilkbaharda yüksek yerden seyredenlerin huzurlu bakışlarında kalplere neşe dolduran eşsiz tabiat harikası olan manzarası insanı mest ederek sevinç ve neşeye sevk eder.

Ovanın ürünleri bol, çiçekleri rengârenk, meyveleri bol ve eşsizdir. Hele ta kışın sonuna kadar tazeliğini koruyan

145. Cilvegah: Cilve yeri.

Şükrü Yapıcı

armut ile senenin yalnız üç ayında bulunmayan üzümü gayet leziz ve çoktur.

Buranın bir eksikliği varsa o da vilayete bağlı yerlerde ziraat ve çiftçiliğin istenilen derecede faydalı olmayan usul ve eski aletlerle yapılmasıdır.

Ovada pek çok köy vardır. Hatta çoğu bir diğerine çok yakındır. Ürünleri; buğday, arpa, burçak, mısır, nohut, gilgil, genegercik, zikrek, susam, kara çörek otu, küşne, fik, darı, yazlık, pirinç, pamuk, patates, soğan, sarımsak, pırasa, ıspanak, reyhan, nane, hıyar, karpuz, kavun, marul, maynados, biber, patlıcan, kabak, bakla, fasulye, bamya, havuç, yer elması, pancar ve benzeri her türlü hububat, sebze ile kiraz, tut, elma, armut, erik, vişne, şeftali, incaz, kızılcık, nar, ayva, sımak, ceviz, badem ve her türlü üzüm gibi meyvelerin çeşitleridir.

Üzüm ve duttan pekmez ve pestil yapılır. Büyük oranda bal ve yağ dahi üretilir.

Burada çok şeylerden turşu ve salamura yapılır. Nar, vişne, gül, koruk, kayısıdan çeşitli ve reçel yapılıp hanelerde sarf ve çarşılarda da satılır.

Dut, üzüm, alıça[146] diğer bazı şeylerin suyu çıkartılarak ekşitilmek suretiyle sirke, şarap ve alkollü diğer içecek maddeleri hazırlanır.

Üretilen yağ ve bal bölgenin ihtiyacı karşılandıktan sonra fazlası yakın bölgelere sevk edilir.

Ziraat baharda Nisan, güzde Ekim'de gerçekleştirilir. Hasat Haziran'dan Eylül'e kadar devam eder. Bunlar eski usul ve eski adetlerle yapılır ve nakliyatı iki tekerlekli öküz arabaları, katır ve merkep vasıtalarıyla yapılır

146. Alıça: Erik.

Süleyman Yıldırım

Tahmini olarak ziraatı mevki ve arazisine göre bire beşten sekize kadar ürün verir.

Merkez kazası dâhilinde haylice at, kısrak, katır, merkep, manda, öküz, inek, koyun, keçi, tavuk, kaz, hindi ve benzeri hayvanlar hem beslenir hem de satılarak istifade ediliyor. Yalnız tiftik keçisi yoktur.

Bu kazada 9604 koyun, 7684 keçi, 669 inek, 4847 öküz, 13 manda, 91 kısrak, 185 at, 191 katır, 2405 merkep vardır.[147]

Harput kasabası etrafında ekilen ve ekilmeyen 22.335 dönüm arazi bulunmaktadır.[148]

Süleyman Yapıcı

147. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 201; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 157, 162, 172, 173–174.
148. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 122; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 122; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 89; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 98.

Osmanlı Salnamelerinde

TİCARET VE ÜRETİM

Harput şehri, sanayi ve ticari faaliyetleri ziraat ve tarımla ilgili faaliyetlerin yayında oldukça ileridir.

Harput, Basra-Bağdat ve Diyarbekir hattını takip ederek, Anadolu içlerinden İstanbul'a uzanan ipek ve baharat yolunu, Malatya'ya bağlayan nokta üzerinde bulunması, sebebiyle her çağda önemli bir iskân ve ticari merkez olmuştur.

Harput çevrede üretilen malların ve dışarıdan gelen ticaret eşyalarının pazarlanmasının yapıldığı, Kuzeyde Pertek ve Çemişgezek, doğuda Palu, batıda Malatya ve güneyde Ergani, Maden gibi Fırat'ın sınırladığı geniş saha içerisinde Harput her zaman önemli bir ticari merkez olma özelliğini korumuştur. Bu çevre kaza ve sancak halkının ihtiyaçlarını temin ettiği merkez yine Harput'tur.

Yıllara göre Osmanlı salnamelerinde Harput'ta ticari ve üretime yönelik olarak şu bilgiler verilmektedir.

842 dükkân, 9 han, 27 ahır, 124 mağaza, 15 kahve, 9 deynek (dink), 13 fırın, 118 oda, 9 hamam, 1 musluk, 2 karlık, 1 muvakkithane[149], 1 boyahane, 1 nalbanthane, 26, dabağhane, 3 kirişhane, 1 salhane, 1 bezirhane[150], 2 samanlık, 1 kulübe, 3 değirmen, 1 yel değirmeni, 3 buzluk, 1 mağaza, 1 sengistan[151],

149. Muvakkithane: Vakitlerin belirlendiği yer.
150. Bezirhane: Keten tohumundan yağ çıkarılan yer.
151. Sengistan: Taş Ocağı; Salname-i Diyarbekir, 1292 (1875/1876), c. 2, s. 188–189.

Süleyman Yapıcı

4 deynek (dink) ve değirmen, 9 hamam, 909 dükkân[152],

1 muvakkithane, 842 dükkân, 1 mensucat fabrikası, 118 emti'a[153], 2 çamaşırhane, 11 hamam, 15 kahve, 13 fırın, 27 ahır, 2 samanlık, 9 buğday dingi, 2 pirinç dingi, 1 bezir dingi, 2 değirmen, 1 meyhane, 26 yağhane, 2 boyahane, 1 bezirhane, 3 kirişhane, 21 nalbanthane, 1 salhane, 2 yünhane, 1 kilhane, 15 kovanlık, 10 kireçhane, 15 tetirlik, 1 cehrelik[154], 1 murahhashane[155], 5 kar kuyusu, 1 buzluk[156],

Harput içinde 12 han, 843 dükkân[157],

Şehir merkezinde 1 ipek fabrikası, 1 dabağhane, 850 kadar dükkân[158],

Kasaba merkezinde tüccar ve diğerlerine mahsus büyük ve küçük 20 han, 800 dükkân, 9 kermen, 12 bezirhane, 1 ipek fabrikası, çeşitli halı ve manusa[159] tezgâhları, 7 hamam bulunmaktadır.[160]

Bu kasabada altın ve gümüşten bayanlara mahsus her çeşit malzeme ve ziynet; demirden alet ve edevat; ahşaptan kanepe, koltuk, sandalye, masa; topraktan testi küp emsali şeyler imal ediliyor. Pamuktan yerli bezi, manusa, yünden mükemmel halı dokunuyor.

152. Salname-i Diyarbekir, 1293 (1876/1877), c. 2, s. 336.
153. Emti'a: Ticaret Malları.
154. Cehrelik: Pamuk ve ipek sarılan yer.
155. Murahhashane: Kurşun ve kalay işleme yeri.
156. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 83–86.
157. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 100; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 67–68; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 81–82.
158. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 48–52.
159. Manusa: Dokuma.
160. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 170–171.

Siliyolar Yapı

Senelik üç bin liralık oranında mamulât ve mensucat hâsıl olur.

İpek fabrikasının her çeşit kumaş, perdelik, oda takımları ve çarşaf gibi mensucatı Osmanlı Devleti'nin her tarafında makbul ve muteber olduğu gibi Aralık ayında Avrupa'ya kadar gönderiliyor.

Bundan başka Amerikalılar tarafından halı dokumaya mahsus 7, çitare[161] yapmak için de 32 tezgah ve 1 mükemmel marangozhane bulunup bazı İslam ve Hıristiyan hanelerde de yerli bezi imalına mahsus çeşitli tezgahlar mevcuttur.

İstanbul, Halep, Antep, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan gibi yerlerden manifatura, çuha, şeker, sabun, kâğıt ve benzeri malzeme ve ticaret eşyası getirilir. Atariye, kantariye ile koyun, yağ ve diğerlerinden senelik 35.500 lira kıymetinde, 180.000 kıyye (okka) pamuk, 3000 lira kıymetinde 36.000 badem, 2000 lira kıymetinde 120.000 kaba erik yarması (eşbabiye) ihracatı meydana gelir ki; bunun toplamı dahi 17.500 lira nispetinde göstermekte ise de ipek mahsulü, keçi derisi, diğer hayvanların derisi ve diğerlerinden hemen hemen bu miktarda ihracat yapılır.

Bu sağlam ölçülere nazaran ihracat ithalat hemen hemen eşit kabul edilebilir.[162]

Ayrıca Süryani milleti tarafından çit tabir edilen boyası çıkmayan basmalar yapılıp yöre halkı tarafından kullanırlar.[163]

Gürcü Gersos Ağa'ya ait ipek fabrikası, Harput kasabasında Çakur caddesindedir.[164]

---

161. Çitare: Yemeni, Çit.
162. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 172–173.
163. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 52.
164. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 33.

Ön İnceleme Yapısı

Osmanlı Salnamelerinde

V. Bölüm
Resmi Daireler ve Memurlar, Askeri ve Sivil Şahıslar

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

RESMİ DAİRELER VE MEMURLAR

Vilayet merkezi Ma'muratü'l-Aziz'e nakledildikten sonra Harput'ta resmi daire olarak ikinci belediyelik, rüsum[165] ve telgrafhane daireleri kalmıştır. Harput mahalle statüsüne alınıncaya kadar bu belediyelik devam etmiştir.

Harput, bir ara Ma'muratü'l-Aziz'e bağlı kaza statüsüne alınmış olup, resmi daireler yeniden teşekkül ettirilmiştir.

Vilayet merkezi Ma'muratü'l-Aziz'e nakledildikten sonra Harput'ta bulunan Belediye, Rüsum ve Telgraf daireleri ile ilgili bilgileri, salnamelerde bir araya getirilerek tarih sırasına göre belirtildi.

1. Belediye Dairesi

Reis
Hacı Muhammed Efendi[166]
Abdulhamid Efendi[167]
Muhammed Arif Efendi[168]

165. Rüsum Dairesi: Vergi Dairesi
166. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 53; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 53.
167. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 38; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 38.
168. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 107; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 120.

Süleyman Tepici

Azalar
Hacı Reşid Efendi
Hacı Mustafa Ağa
İsmail Efendi
Halil Efendi
Erakil Efendi[169]
Kesbar Ağa[170]
Abdulkerim Efendi
Bekir Ağa
Hacı Reşid Efendi
Kirkor Ağa
Esdor Ağa[171]
Ali Bey[172]

Tabip
Artin Efendi

Mühendis
Evseb Efendi[173]

Kâtip
Tayfur Efendi[174]
Mustafa Efendi[175]
Mahmud Efendi[176]

169. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 53.
170. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 53.
171. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 38; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 38.
172. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 107; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 120.
173. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 107; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 120.
174. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 53.
175. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 53; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 38.
176. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 38.

Süleyman Yapıcı

Sandık Emini
Ohannes Efendi[177]
Mahmud Efendi[178]
Emini Şevki Efendi[179]
Muhammed Efendi[180]

2. Rusüm ve Rusüm-u Sitte Dairesi

Müdür
Abdi Efendi[181]
Ahmed Efendi (Müdür Vekili)[182]
Hüseyin Hamdi Efendi[183]

Başkâtip
İdris Efendi[184]
İdris Rahmi Efendi[185]

İkinci Kâtip
Şevki Efendi[186]
Mustafa Şevki Efendi[187]

177. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52.
178. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 53; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 53.
179. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 38; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890) s. 38.
180. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 107; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 120.
181. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 57.
182. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 57.
183. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52.
184. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 57.
185. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52.
186. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 57; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 57.
187. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52.

Süleyman Yapıcı

Üçüncü Kâtip
İbrahim Efendi[188]

Sandık Emini
Ohannes Efendi[189]
Arif Efendi[190]

Kantarcı
Hıdır Ağa[191]

Fabrika
Fabrika Memuru Ahmed Efendi
Muavini Hafız Yusuf Efendi[192]

3. Telgraf İdaresi

Müdür
Müdürü Vehbi Efendi[193]

Baş Memur
Akif Efendi[194]

Memur
Akif Efendi[195]

Muhabere Memuru
Fethi Efendi[196]

188. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52.
189. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 57.
190. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 57.
191. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 57; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 57.
192. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52.
193. Salname 1301 (1883/1884), s.56: Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 56.
194. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 40.
195. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 108.
196. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 56.

Süleyman Yapıcı

Fehmi Efendi[197]

Musul
Şakir Ağa[198]
Lütfü Ağa[199]

Harput, bir ara Mamüratülaziz'e bağlı kaza statüsüne alınarak resmi daireler yeniden oluşturulmuştur. 1325 (1907/1908) tarihli salnamede Harput Kazası'nın resmi daireleri ve memurları teferruatlı olarak verilmiştir.

Harput Kazası

Kaymakam Faik Efendi
Naib Yakub Sabri Efendi (Devriye Müderrisi)
Müftü Ömer Fehmi Efendi
Mal Müdürü Muhammed Ali Efendi
Tahrirat Kâtibi Ali Rıza Efendi

Meclis-i İdare-i Kaza

Tabii Azalar
Kaymakam
Naib
Müftü
Mal Müdürü
Tahrirat Kâtibi

Seçilmiş Azalar

Hüseyin Hicabi Efendi
Mustafa Efendi

197. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 56; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 40; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 108; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 120.
198. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 108.
199. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 120.

Süleyman Yapıcı

Soğuman Ağa
Serkis Ağa

Bidayet Mahkemesi

Reis Naib Efendi
Aza Muhammed Efendi
Aza Behnam Efendi
Baş Kâtip Fehmi Efendi
İkinci Kâtip Hulisi Efendi
Müstantık[200] Muavini Ali Bey
2 Adet Mübaşir Neferi

Mal Kalemi

Mal Müdürü Muhammed Ali Efendi
Muavini İbrahim Hakkı Efendi
Vergi Kâtibi Salim Efendi
Sandık Emini Etyanos Efendi (Salis)

Nüfus Kalemi

Memur Muhammed Efendi
Kâtibi Mahmud Efendi

Belediye Dairesi

Reis Şevki Efendi
Aza Vehic Efendi (Müderris)
Aza Ahmed Efendi
Aza Hacı Muhammed Said Efendi
Aza Bedros Efendi

Tabib
Artin Efendi

200. Müstantık: Mahkemede ilk ifadeyi alan.

Süleyman Yapıcı

Katib
Mustafa Efendi

Sandık Emini
Mahmud Efendi

Telgraf Dairesi

Müdür Hüseyin Efendi
Muhabere Memuru Avni Efendi
Şakird Zülfü Efendi
Musul Lütfü Efendi

Tahsilât Dairesi

Tahsilât Memuru Efendi
Baş Tahsildarı Ahmed Efendi
Piyade Tahsildarı Emin Efendi
Piyade Tahsildarı Lütfü Efendi
Piyade Tahsildarı Mustafa Efendi
Piyade Tahsildarı Soğman Efendi
Süvari Tahsildarı Mustafa Efendi
Süvari Tahsildarı Vehbi Efendi
Süvari Tahsildarı Ali Efendi
Süvari Tahsildarı Ahmed Efendi

Polis İdaresi

Üçüncü Komiser Abbas Efendi
Polis Hafız Muhammed Efendi
Polis Muhammed Tevfik Efendi
Polis Halil Efendi
Polis Muhammed Zihni Efendi
Polis Kenan Efendi
Polis Mustafa Efendi
Polis Hayri Efendi

Süleyman Yapıcı

Zabıta Dairesi

Süvari Zabiti Yüzbaşı Derviş Efendi
Piyade Zabiti Mülazım-ı Kamil Efendi

Diğer Memurlar

Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi
Ahmed Efendi

Tapu Kâtibi
Tevfik Efendi

Duyun-u Umumiye Memuru
İbrahim Efendi

Jüri Memuru
Muhyiddin Efendi

Duyun-u Umumiye Kolcusu
Muhammed Tevfik Efendi

Reji Baş Bayii
Mansur Efendi[201]

Süleyman Yapıcı

201. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 69–70.

DÖRDÜNCÜ ORDU-YU HÜMAYUN SUBAYLARI

Ma'muratü'l-Aziz Sancağı'nda bulunan 4. Ordu-yu Hümayun'un sadece Harput'ta bulunan alay ve taburlarında görev yapan askeri emirlerin ve subayların isimleri aşağıya çıkartılmıştır.

Nizamiye Yirmi Altıncı Alay Ümera[202] ve Zabıtanı[203]

Alay Müftüsü Said Efendi

Nizamiye Yirmi Sekizinci Alay Ümera ve Zabıtanı

Kolağası Hacı Hamil Efendi
Redif Süvari Said Efendi

Nizamiye Yirmi Sekizinci Alay Ümera ve Zabıtanı

Kolağası Hacı Hamil Efendi

Redif Sınıfa Mukaddem Seksen Yedinci Alay Ümera ve Zabıtanı

Miralay Ali Hamdi Efendi (3. Mecidi)
Kaymakam Osman Bey
Binbaşı Ahmed Feyzi Efendi

202. Ümera: Yüksek Rütbeli subaylar.
203. Zabıtan: Subaylar.

Süleyman Kapıcı

Redif-i Tali Yüz Otuz Beşinci Alay Ümera ve Zabıtanı

Binbaşı Mehmed Ağa, (Mecidi 5. rütbeden) [204]

Redif Seksen Yedinci Alayın Birinci Harput Mukaddem Taburu Ümera ve Zabıtanı

Kırk Dördüncü Liva Vekili Miralay Ali Hamdi Bey (Mecidiye 3)
Alay Kaymakamı Osman Bey (Mecidiye 4)
Alayın Mukaddem Taburu Binbaşısı Feyzi Efendi
Kolağası Hacı Hüseyin Efendi
Tabur Kâtibi Ali Ayni Efendi
Tüfenkci Ustası Ahmed Ağa
Debevi Memuru Mülazım-ı Evvel[205] Vahid Efendi
Birinci Bölük Yüzbaşısı Süleyman Sırrı Efendi
Birinci Bölük ikinci Yüzbaşısı Hacı Hüseyin Efendi
Birinci Bölük Mülazım-ı Ula Bekir Ağa
İkinci Bölük Yüzbaşısı İshak Efendi
İkinci Bölük ikinci Yüzbaşısı Mustafa Ağa
Üçüncü Bölük Yüzbaşısı Hacı Kamil Efendi
Üçüncü Bölük Mülazım-ı Sanisi[206] Dursun Ağa
Dördüncü Bölük Yüzbaşısı Hasan Efendi
Dördüncü Bölük ikinci Yüzbaşısı Ali Ağa
Dördüncü Bölük Mülazım-ı Sanisi Ömer Ağa.[207]

204. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), s. 52–60.
205. Mülazım-ı Evvel / Mülazım-ı Ula: Üsteğmen.
206. Mülazım-ı Sani: Teğmen.
207. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 70–72.

Süleyman Yapıcı

Otuz Dördüncü Tali Redif Alayın Birinci Harput Taburu

Binbaşısı Muhammed Ağa (Mecidiye 5)
Kolağası Muhammed Rasim Efendi
Tabur Kâtibi Hacı Ömer Efendi
Birinci Bölük Yüzbaşısı Şükrü Efendi
Birinci Bölük ikinci Yüzbaşısı Münhal
Birinci Bölük Mülazım-ı Ula Ahmed Ağa
İkinci Bölük Yüzbasışı Hafız Ali Efendi
İkinci Bölük İkinci Yüzbaşısı Şevket Efendi
İkinci Bölük Mülazımı Evvel Musa Ağa
Üçüncü Bölük Yüzbaşısı Abdullah Efendi
Üçüncü Bölük İkinci Yüzbaşısı Muhammed Şükrü Efendi
Üçüncü Bölük Mülazım-ı Ula Abbas Ağa
Dördüncü Bölük Yüzbaşısı Hacı Süleyman Ağa
Dördüncü Bölük ikinci Yüzbaşısı Hafız Ali Efendi
Dördüncü Bölük Mülazım-ı Ula Sadık Efendi.[208]

Seksen Yedinci Alayın Birinci Harput Redif-i Mukaddem Taburu Ümera ve Zabıtanı

Miralay Abdullatif Bey
Kaymakam Muhammed Said Bey
Binbaşı Ahmed Feyzi Efendi
Kolağası İbrahim Efendi
Tabur Kâtibi Ali İsa Efendi
Çakmakçı Ahmed Usta
Sancaktar ve Debevi Memuru Abdulvahab Efendi
Yüzbaşı Süleyman Efendi
Mülazım-ı Evvel Hüseyin Ağa

208. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), s. 70–72; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885), s. 70–72.

Süleyman Apıcı

Mülazım-ı Sani Hafız Muhammed Efendi
Yüzbaşı İshak Reşad Efendi
İkinci Yüzbaşısı Mustafa Ağa
Mülazım-ı Sani Osman Efendi
Yüzbaşı-ı Evvel Hacı Kamil Efendi
Yüzbaşı-ı Sani Ahmed Ağa
Mülazım-ı Sani Dursun Ağa
Yüzbaşı-ı Evvel Hüseyin Efendi
İkinci Yüzbaşısı Ali Ağa
Mülazım-ı Sani Ömer Ağa.

Otuz Dördüncü Tali Redif Alayın Birinci Taburu Ümera ve Zabıtanı

Kaymakam Ali Azmi Bey
Binbaşı Muhammed Ağa (Kürdistan Madalyası)
Kolağası Muhammed Rasim Efendi
Kâtip Hacı Ömer Efendi
Mülazım-ı Evvel Ahmed Remzi Efendi
Mülazım-ı Sani Abdurrahman Efendi
Yüzbaşı Ali Rıza Efendi
Mülazım-ı Evvel Musa Ağa
Mülazım-ı Sani Mustafa Efendi
Yüzbaşı Abdullah Efendi
İkinci Yüzbaşı Muhammed Efendi
Yüzbaşı Hacı Süleyman Ağa
İkinci Yüzbaşı Hafız Ali Efendi
Mülazım-ı Evvel Sadık Efendi[209]

209. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), s. 53; Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), s. 54.

Süleyman Yapıcı

Seksen Yedinci Alayın 1. Harput Redif-i Mukaddem Taburu Ümera ve Zabıtanı

Miralay Abdullatif Bey (Mecidi 2)
Kaymakam Muhammed Said Bey
Binbaşı Bekir Efendi
Kolağası İbrahim Efendi
Kâtip Ali Ayni Efendi
Çakmakçı Ahmed Usta
Sancaktar ve Debevi Memuru Ahmed Efendi
Yüzbaşı Hacı Hasan Ağa
Mülazım-ı Evvel Abdulhamid Efendi
Mülazım-ı Sani Hafız Muhammed Efendi
Yüzbaşı İshak Raşid Efendi
İkinci Yüzbaşı Mustafa Ağa
Birinci Yüzbaşı Hacı Kamil Efendi
Mülazım-ı Evvel Muhammed Efendi
Mülazım-ı Sani Dursun Ağa
Birinci Yüzbaşı Hüseyin Efendi
Mülazım-ı Evvel İzzet Efendi
Mülazım-ı Sani Ömer Ağa

Otuz Beşinci Tali Redif Alayın 1. Harput Taburu Ümera ve Zabıtanı

Kaymakam Ali İzzet Bey
Kolağası Muhammed Rasim Efendi
Kâtip Hacı Ömer Efendi
Yüzbaşı Muhammed Şevket Efendi
Mülazım-ı Evvel Ahmed Efendi
Mülazım-ı Sani Abdurrahman Efendi
Yüzbaşı Ali Rıza Efendi

Süleyman Yapıcı

Mülazım-ı Evvel Musa Ağa
Mülazım-ı Sani Mustafa Efendi
Yüzbaşı Abdullah Efendi
İkinci Yüzbaşı Mahammedi Efendi
Mülazım-ı Evvel Abbas Efendi
Yüzbaşı Hacı Süleyman Efendi
Mülazım-ı Evvel Sadık Efendi. [210]

Elli İkinci Alayın Birinci Harput Redif Taburu Ümera ve Zabıtanı

Kaymakam Mustafa Bey (Palune Madalyası)
Kolağası İbrahim Efendi
Binbaşı Bekir Efendi
Yüzbaşı İshak Efendi
Yüzbaşı Hacı Kamil
Yüzbaşı Hacı Hasan Ağa
Yüzbaşı Hüsnü Efendi
Mülazım-ı Evvel İzzet Efendi
Mülazım-ı Sani Dursun Ağa
Kâtip Ali Ayni Efendi
Yüzbaşı Mustafa Ağa
Mülazım-ı Sani Hafız Muhammed Efendi
Mülazım-ı Evvel Muhammed Efendi
Mülazım-ı Abdulhamid Efendi
Mülazım-ı Sani Ömer Ağa
Sancaktar ve Debevi Memuru Muhammed Efendi.[211]

Süleyman Yapıcı

210. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), s. 132.
211. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), s. 186.

Redif Ellinci Alayın İkinci Harput Taburu

Osman Nuri Efendi	Binbaşı 4 Ayn, 5 Mim
Mustafa Efendi	Tabur Kâtibi
Rıza Efendi	K2 Yüzbaşı
Abdurrahman Efendi	K4 Yüzbaşı
İbrahim Efendi	K2 Yüzbaşı
Hüseyin Efendi	K4 Yüzbaşı
Mustafa Efendi	K2 Mülazım-ı Sani
Hüseyin Efendi	K4 Mülazım-ı Sani
Muhyiddin Efendi	Kol Ağası 5 Mim
Hasan Efendi	K1 Yüzbaşı
İbrahim Efendi	K3
Abdurrezak Efendi	K1 Mülazım-ı Evvel
Mustafa Efendi	K3 Mülazım-ı
Nuri Efendi	K1 Mülazım-ı Sani
Hacı Muhammed Efendi	K3 Mülazım-ı Sani
Debevi Memuru	
Muhammed Efendi	Mülazım-ı Sani

Sınıf-ı Sani Zabıtanı

Hacı Abdurrahman Efendi	Mülazım-ı Evvel
İshak Efendi	Mülazım-ı Evvel
Mustafa Efendi	Mülazım-ı Evvel
Ali Efendi	Mülazım-ı Sani. [212]

212. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 129.

Süleyman Yağcı

Osmanlı Salnamelerinde

İLMİYE, MÜLKİYE VE ASKERİ RÜTBELERDE OLAN HARPUTLULAR

Harputlu olup, Osmanlı devletinin çeşitli bölgelerinde, çeşitli görev alan mülkiye, ilmiye ve askeri rütbelerde olanların isimleri sıfatları rütbeleri sadece 1325 (1907/1908) tarihli salnamede belirtilmiştir. Osmanlı döneminde kullanılan sıfat ve rütbelerin aslına dokunulmadan anlamları dipnotlarda belirtildi.

İlmiye

İsimleri	Sıfatı	Rütbesi
Muhammed Nuri Efendi	Eski Müftü	Edirne Paye-i Mücerredi[213]
Muhammed Faik Efendi	Yeni Müftü	Edirne Paye-i Mücerredi
Hacı Muhammed Said Ef.	İdare Meclisi İdare Azasından	Edirne Paye-i Mücerredi
Kamil Efendi	Rüşdiye Arapça Muallimi	İzmir Paye-i Mücerredi
Ahmed Ferid Efendi	İstinaf [214] Baş Kâtibi	Büyük Müderrislerden
Kamil Efendi	Eski Bidayet[215] Azasından	Musile-i Süleymaniye

213. Paye-i Mücerredi: Tek rütbe.
214. İstinaf: Dava Mahkemeleri ile temyiz mahkemeleri arasında bir derece yüksek mahkeme.
215. Bidayet: Eski Asliye Mahkemesi.

Süleyman Yapıcı

Muhammed Efendi	Anbar Memuru	Musile-i[216] Süleymaniye
Hacı Reşid Efendi	Rüşdiye Farisi Muallimi	Edirne Müderrisi
Ömer Avni Efendi	Rüşdiye Kavaid Muallimi	Edirne Müderrisi
Naci Efendi	Mahkeme-i Şeriyye Baş Kâtibi	Bursa Müderrisi
Hacı Salih Efendi	Ulemadan	Bursa Müderrisi
Abdurrahman Efendi	Ulemadan	Bursa Müderrisi
Muhammed Hulusi Efendi	Ulemadan	Bursa Müderrisi
Osman Azmi Efendi	Ulemadan	Bursa Müderrisi
İsmail Efendi	Ulemadan	Bursa Müderrisi
Hacı Bahaddin Efendi	Eşrafdan	Taşra Reisi
Zeki Efendi	Nakibü'l [217] Eşraf	Taşra Reisi
Vehac Efendi	Ulemadan	Taşra Reisi
Ahmed Efendi	Ulemadan	Taşra Reisi
Mahmud Efendi	Ulemadan	Taşra Reisi
Hüseyin Efendi	Ulemadan	Taşra Reisi
Abdullah Efendi	Ulemadan	Taşra Reisi
Hacı Hafız Süleyman Ef.	Ulemadan	Taşra Reisi

Mülkiye

İsimleri	**Sıfatı**	**Rütbesi**
Muhammed Ali Paşa	Çanakkale Jandarma Kumandanı	Mir-i Miran [218]
Hacı Hayri Efendi	Eski Maden Mutasarrıf	Ula [219] Sanisi [220]
Naci Efendi	Edirne Defterdarı	Ula Sanisi

216. Musile: Müderrislikte ikinci yüksek derece.
217. Nekib: Halkın ileri geleni, iyisi.
218. Mir-i Miran. Beyler Beyi.
219. Ula: Eskiden vezirlikten sonra gelen sivil rütbe.
220. Sani: İkinci.

Süleymaniye

Tevfik Efendi	Orman ve Madenler Encümen Başkâtibi	Ula Sanisi
Nuri Efendi	Sivas Duyun-u Umumiye Nazırı	Ula Sanisi
Ahmed Nedim Efendi	Selanik Duyun-u Umumiye Nazırı	Ula Sanisi
Hamid Efendi	Nafia Başkâtibi	Saniye
Mustafa Efendi	Erzak-ı Askeriye Müteahhidi	Saniye
Artin Efendi	Meclis-i İdare Azasından	Saniye
Abdurrahman Efendi	Ma'muratü'l-Aziz Muhasebe Mümeyyizi	Salise
Hacı Kerim Efendi	Eşrafdan	Salise
Dayı Zade Mustafa Efendi	Tüccardan	Salise
Muhammed Şerif Efendi	Mekteb-i Mülkiye Muallimlerinden	Salise
Ömer Efendi	Sandık Emini	Salise
Etanyus Efendi	Sandık Emini	Salise
Ali Efendi	Tahsilât Müfettişi	Rabia
Rıza Efendi	Tüccardan	Rabia

Askeriye

İsimleri	**Sıfatı**	**Rütbesi**
İskender Bey	Ümerayi Askeriyeden	Kaymakam
Nuri Efendi	Ümerayi Askeriyeden	Binbaşı
Ebu Tahir Zade Ali Efendi	Ümerayi Askeriyeden	Binbaşı
Tevfik Efendi	Ümerayi Askeriyeden	Binbaşı
Çavuşzade Ahmed Efendi	Ümerayi Askeriyeden	Binbaşı

Süleymaniye Yapıcı

Ali Rıza Efendi	Emekli	Binbaşı
Tahir Efendi	Emekli	Binbaşı. [221]

Bu çalışmanın altında ise şöyle bir not da düşülmüştür.

"Dersaadet ve vilayet-i şahanede bu vilayet ahalisinden ilmiye, mülkiye ve askeriye rütbelerine haiz daha birçok şahısların bulunduğu şüphesiz ise de salnamemizin tertibi ve basımı acele olarak gerekli olduğundan bu senelik ancak bu kadar araştırılabilmiştir. Bu tespiti yapılanların yanında birçoğunun tespiti yapılamamış, bunun yanında Hazreti Padişah'ın feyizli himayeleri tarafından kendilerine verilen meşhur Osmani, Mecidi nişan ve madalyalarının çeşit ve derecelerini de araştıramadık. Bu eksikliği Allah'u Teâlâ'nın izniyle ileride basılıp yayınlanacak olan salnameleri hazırlayanlara bırakılmıştır." [222]

Süleyman Yapıcı

221. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 116–122.
222. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), s. 122.

SON SÖZ

Urartu döneminden itibaren en az 3000 yıl boyunca önemli bir yerleşim merkezi olan Harput, birçok uygarlık ve medeniyete mekân olmuştur. Ancak zengin tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olan Harput, binlerce yılın birikimi olan ve insanlığın ortak mirası sivil mimarisi, çarşıları, hanları, hamamları, cami ve mescitleri, kiliseleri ve kalesi yıkılmaya ve yok olmaya terkedilmiştir.

Osmanlı Salnamelerinden 1268–1325 (1869–1908) tarihleri arasında yayınlanan Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz Salnamelerinde Harput'ta bulunan fakat günümüze kadar ulaşmayan tarihi ve mimari açıdan önemli eserlerimizin çok kısa bir zaman dilimi olan son yüz yıl içerisinde yok ettiğimiz ve yitirdiklerimiz de böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

Harput, arzu edilen noktaya gelememiş, genel yatırım programlarında şimdiye kadar hak ettiği payı alamamıştır. Dahası bir süre "*unutulmuş ve kaderine terkedilmiş*" bölge olarak çoğumuzun belleklerinde yer etmiştir. Bu anlayışa uygun olarak da bir dönem Harput tarihsel ve kültürel miras hoyratça talan ve yağma edilmiştir.

Bu gibi çalışmaların hedefi de mevcudu koruma ve aslına uygun restorasyon çalışmalarının yanı sıra, tarihi Harput'un "*kent hafıza belleği*" kavramını geliştirerek bu alanda da neler yapılabileceğini tartışmak olmalıdır.

Kamu ve yerel yönetimlerimiz başta olmak üzere sivil

Süleyman Yapıcı

toplum kuruluşlarımızla el ele vererek tarihi ve kültürel mirasımızı koruyarak gelecek nesillere ulaştırmak işini görev kabul etmek gerekir.

Tarihi Harput'un kent dokusu ve kültürel mirasını korumak, ekonomik gelişmemizi de destekleyecektir. Bu yöndeki arzu ve niyetlerimiz, Harput'un tarihten gelen derin ve zengin uygarlık birikimlerini geleceğe aktarmak işi hayati bir önem arz etmektedir.

Bu çalışma, yitirdiklerimizin yanında çok az da olsa bize kadar ulaşan tarihi eserlerimize sahip çıkılmasına vesile olur ümidindeyiz.

Süleyman Yaman

KAYNAKLAR

1. Ahmet Aksın, 19. Yüzyılda Harput, Elazığ, 1999.

2. Emin Bilgiç, "Anadolu'nun ilk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", Belleten, X/39, (1946).

3. Diyarbakır Salnameleri, 1268–1323 (1869–1905), Prof. Dr. Ömer Tellioğlu, İstanbul 1999.

4. H. Z. Koşay, Keban Projesi Pulur Kazısı 1968–70, Ankara, 1976.

5. İ. Kılıç Kökten, Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969, Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Ankara, 1971.

6. İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır, Ankara 1987.

7. İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, İstanbul, 1958.

8. Kemalettin Köroğlu, Urartu Krallığı döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi, İstanbul, 1996.

9. M. Ali Ünal, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tabi Sancakların İdari Statüleri, Ziya Gökalp Dergisi, sayı 44, (Aralık 1986).

10. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518–1566), Ankara, 1989.

Süleyman Yapıcı

11. Nurettin Ardıçoğlu, Harput Tarihi, İstanbul, 1964.

12. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, I-II Cilt, Türdav yayınları, İstanbul:1981.

13. Salname-i Diyarbekir 1286 (1869/1870), Def'a 1, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

14. Salname-i Diyarbekir 1287 (1870/1871), Def'a 2, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

15. Salname-i Diyarbekir 1288 (1871/1872), Def'a 3, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

16. Salname-i Diyarbekir 1289 (1872/1873), Def'a 4, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

17. Salname-i Diyarbekir 1290 (1873/1874), Def'a 5, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

18. Salname-i Diyarbekir 1291 (1874/1875), Def'a 6, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

19. Salname-i Diyarbekir 1292 (1875/1876), Def'a 7, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

20. Salname-i Diyarbekir 1293 (1876/1877), Def'a 8, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

21. Salname-i Vilayet-i Diyarbekir 1302 (1884/1885), Kısm-ı Sani, Vilayetin Tarihçesi, Diyarbakır Salnameleri, İstanbul 1999.

22. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1298 (1880/1881), Vilayet Matbaası.

23. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1301 (1883/1884), Vilayet Matbaası.

24. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1302 (1884/1885),

Süleyman Yapıcı

Def'a 1, Vilayet Matbaası.

25. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1305 (1887/1888), Def'a 4, Vilayet Matbaası.

26. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1307 (1889/1890), Def'a 5, Vilayet Matbaası.

27. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1310 (1892/1893), Def'a 7, Vilayet Matbaası.

28. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312 (1894/1895), Def'a 8, Vilayet Matbaası.

29. Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907/1908), Def'a 1, Vilayet Matbaası.

30. SüleymanYapıcı, Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, Elazığ, 2004.

Süleyman Yapıcı

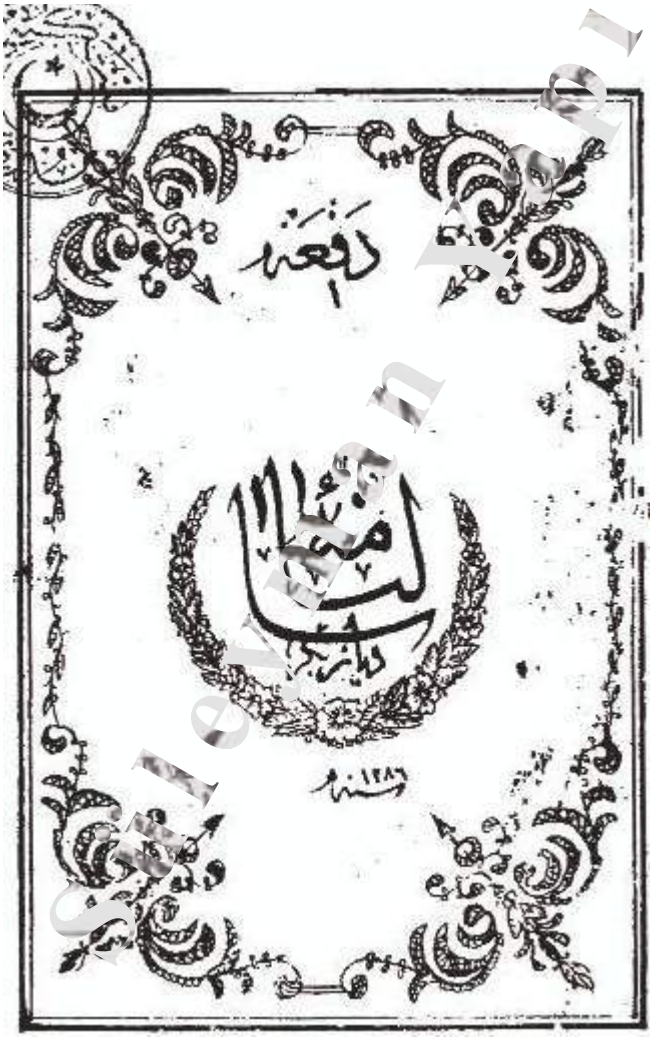
Osmanlı Salnamelerinde

Süleyman Yapıcı

Salnameler

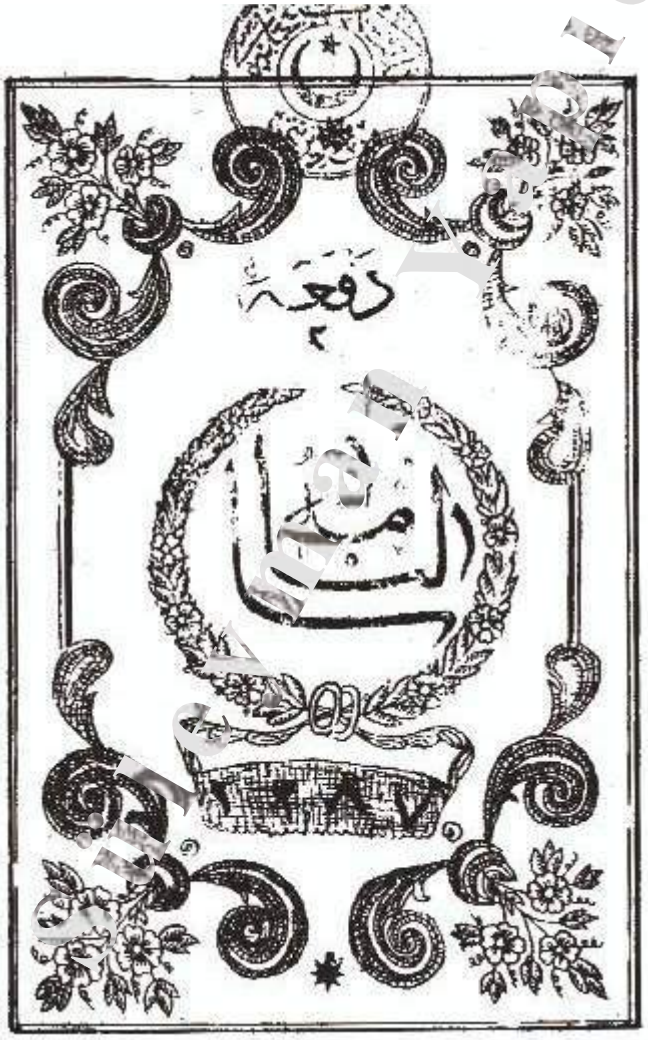
Osmanlı Salnamelerinde

Salname-i Diyarbekir
Sene
1286 (1869/1870)

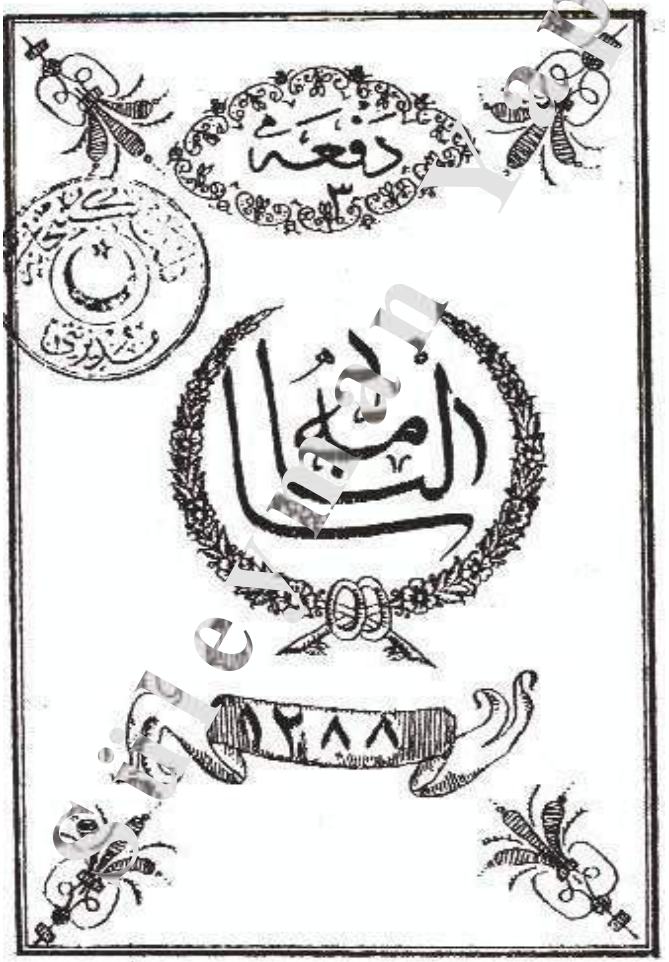
Süleyman Yapıcı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1287 (1870/1871)

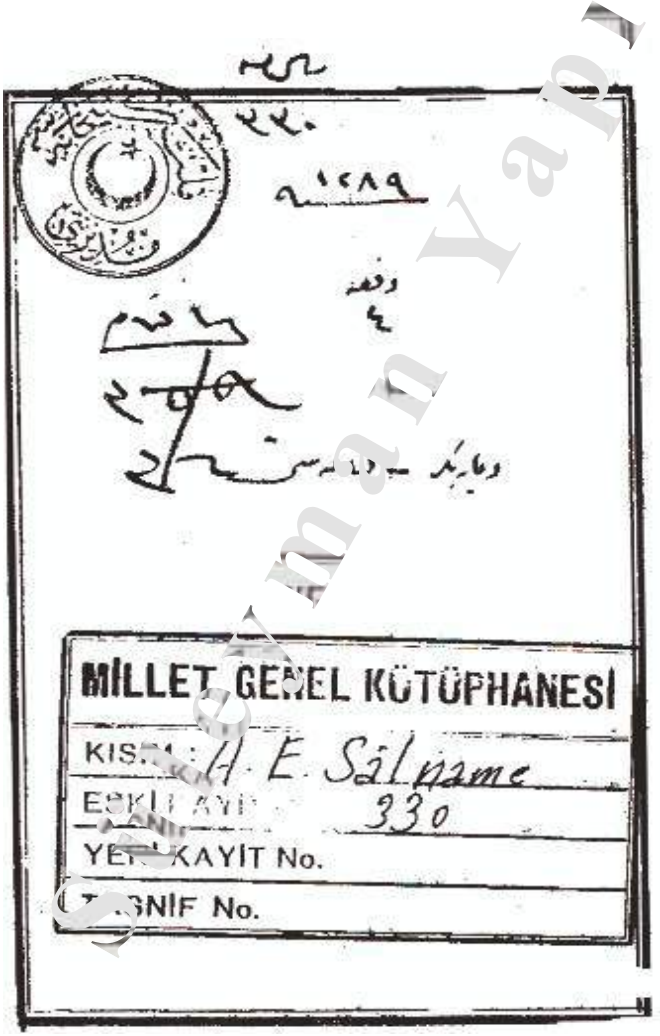
Osmanlı Yayıncı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1288 (1871/1872)

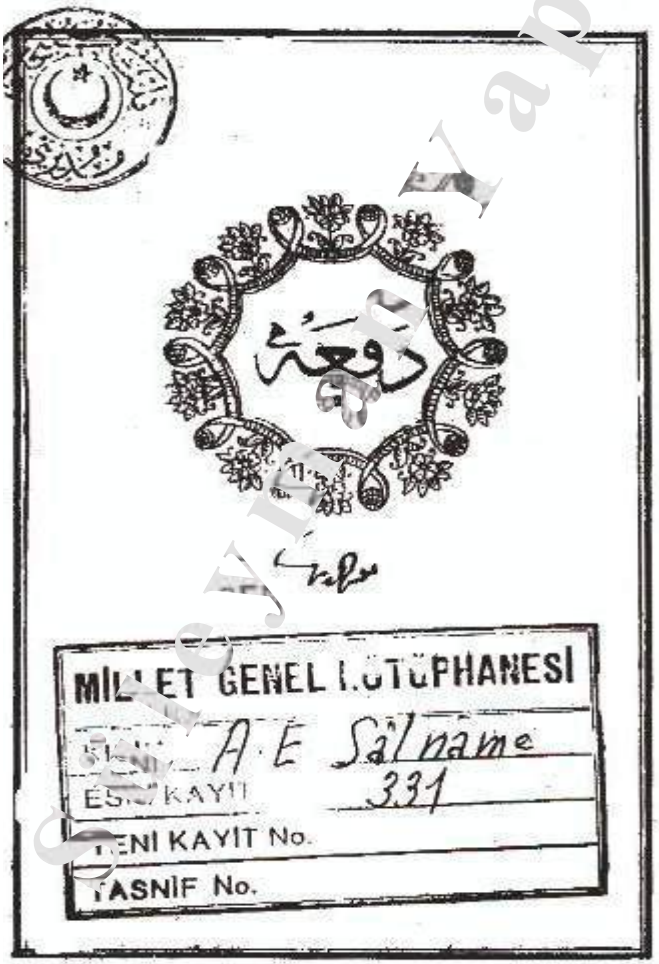
Erzincan Yapıcı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1289 (1872/1873)

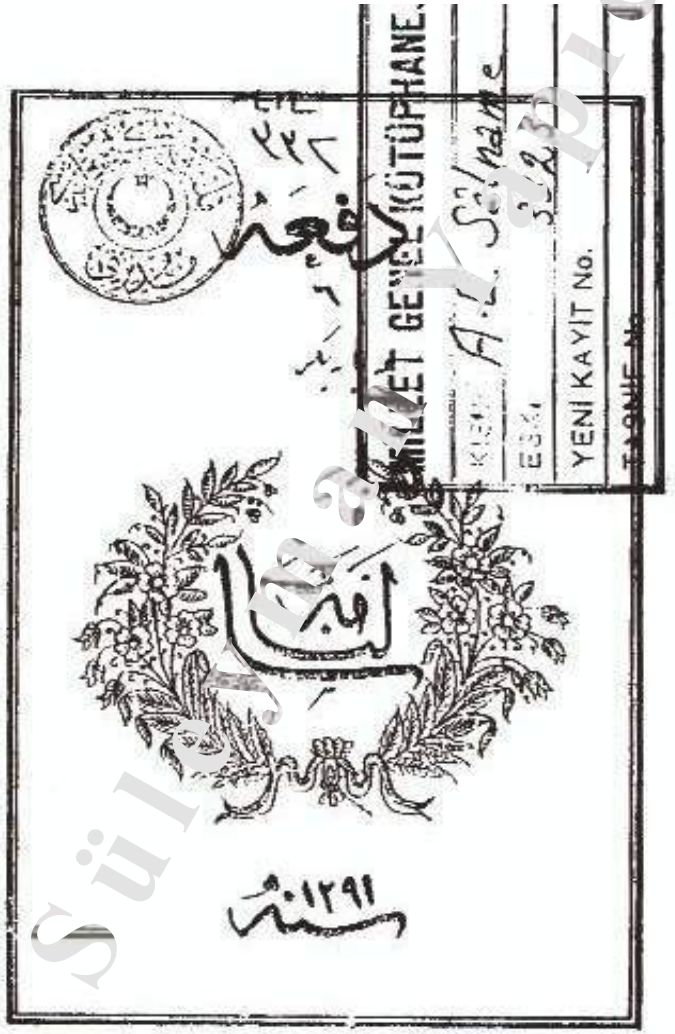
Osman Yapıcı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1290 (1873/1874)

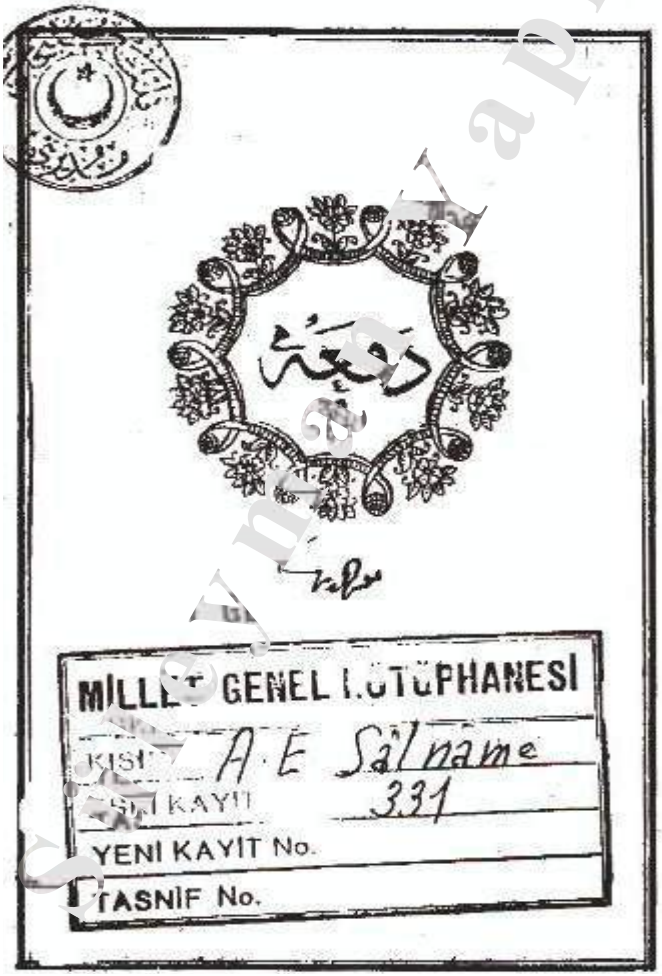
Selçuk Yapıcı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1291 (1874/1875)

Sülün Akademi

Salname-i Diyarbekir
Sene
1292 (1875/1876)

Sayfa Yapıcı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1293 (1876/1877)

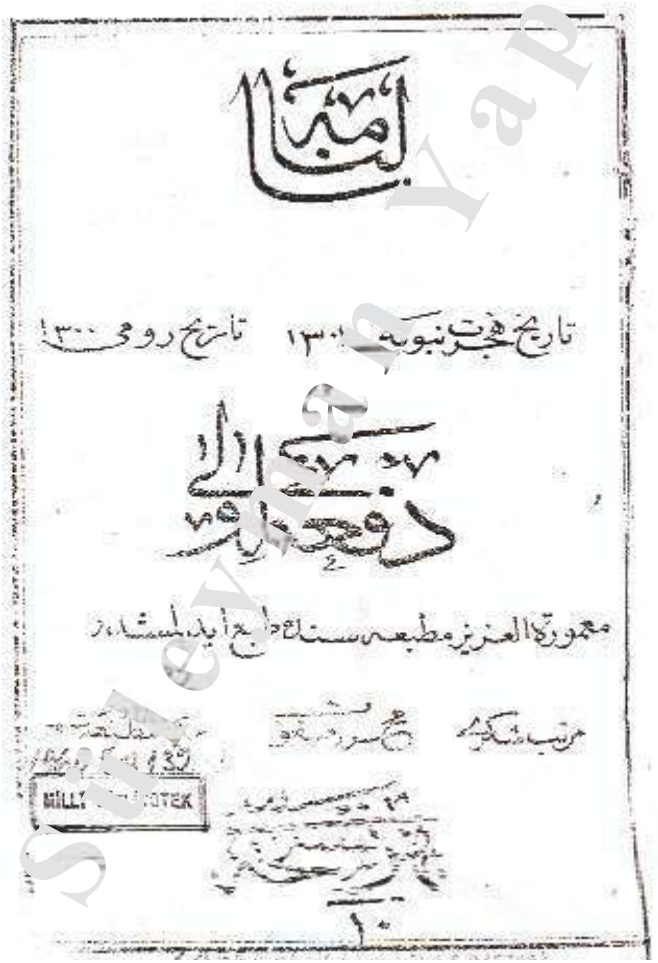

Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1298 (1880/1881)

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1301 (1883/1884)

Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1302 (1884/1885)

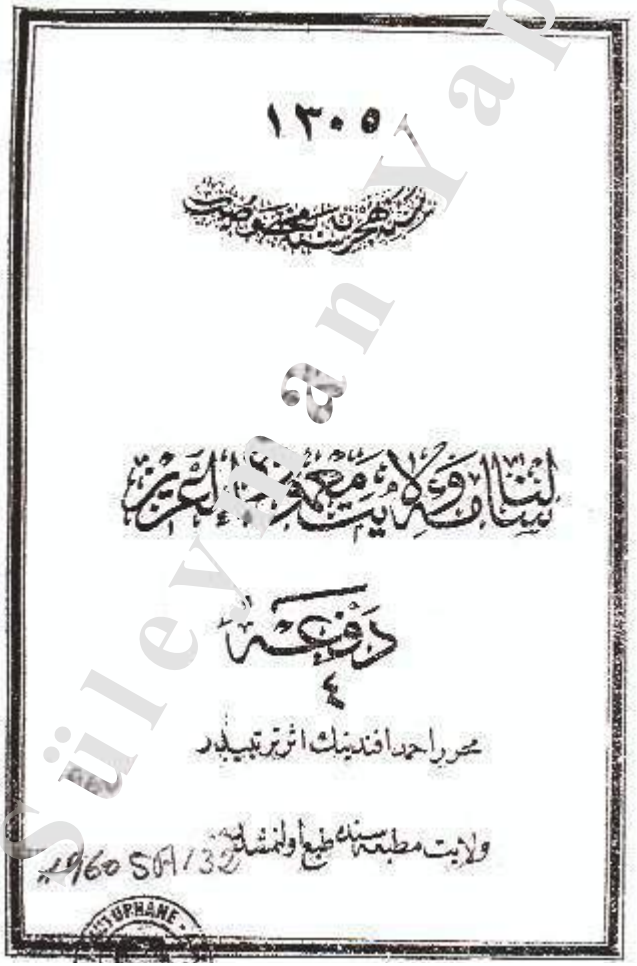
Süleyman Yapıcı

Salname-i Diyarbekir
Sene
1302 (1884/1885) / İkinci Kısım

Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1305 (1887/1888)

Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1307 (1889/1890)

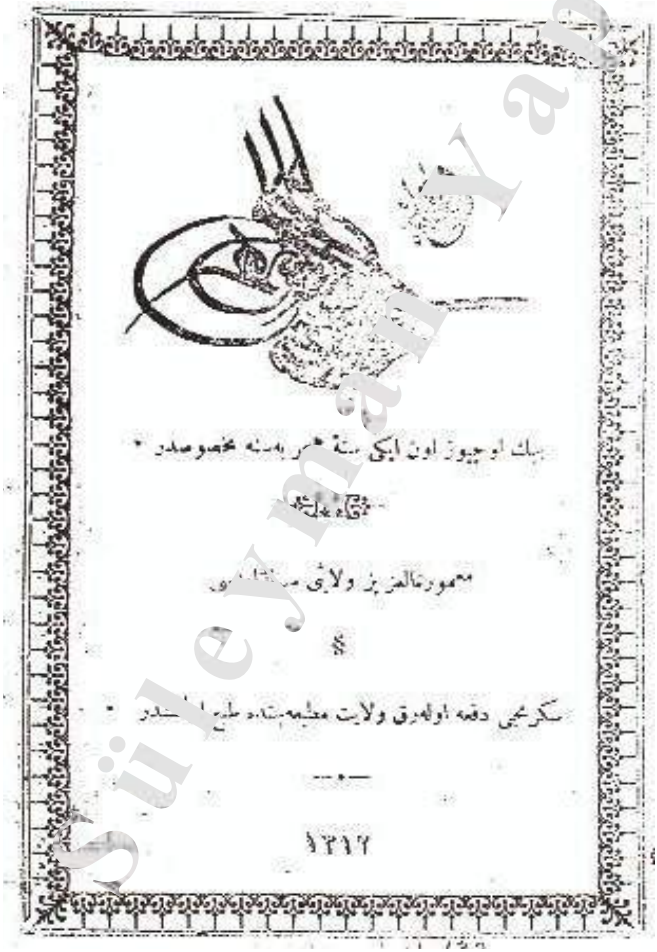
Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1310 (1892/1893)

Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1312 (1894/1895)

Süleyman Yapıcı

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz
Sene
1325 (1907/1908)

Süleyman Yapıcı

Osmanlı Salnamelerinde

الأمير الصغير

خرپوت

Osmanlı Sanatçılarından Hattat Ömer Vasfi Efendi (1903-1963)